

**ИДЕЈА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И
САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ**

ПАЛЕ, мај 2018. године

Издавач:

Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву
<http://www.ffuis.edu.ba>

За издавача:

Др Драга Мاستиловић

Редакција:

Др Драган Марушич, Универзитет Приморска Копар, Словенија
Др 岳友熙 (Yue Youxi), Технолошки Универзитет Шандонга, НР Кина
Др 魏琨军 (Wei Xianjun), Политехнички Универзитет Хенана, НР Кина
Др Александар Јокић, Државни универзитет Портланд, Орегон, САД
Др Ана Филимонова, Историјски институт РАН Москва
Др Бисерка Кошарац, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Вјачеслас Јурко, Универзитет Саратов, Русија
Др Владимир Владичић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Драга Мастиловић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Златко Павловић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Јелена Марковић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Клавдија Кутнар, Универзитет Приморска Копар, Словенија
Др Марија Летић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Мирко Радић, Универзитет Галве, Шведска
Др Мишо Кулић, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Сања Бошковић Данојлић, Универзитет у Поатјеу, Француска
Др Бас Артс, Универзитетски колеџ у Лондону, Уједињено Краљевство
Др Владан Бартула, Универзитет у Источном Сарајеву, БиХ
Др Светлана Куртеш, Универзитет Мадера, Португалија
Др Светлана Стевановић, Универзитет Кемерово, Русија
Др Стилианос Ламбакис, Институт за историјска истраживања у Атини, Грчка
Др Џорџ Мано, Тенри Универзитет, Јапан

Главни уредник:

Др Мишо Кулић

Лектори:

Др Жељка Пржуљ
Мр Маријана Митрић

Одговорни уредник:

Др Марија Летић

Припрема за штампу:

Милош Ђукић, ММ Центар д.о.о. Београд

Штампа:

„Comesgrafika“ д.о.о. Бања Лука

Тираж:

300 примјерака

Пале, 2018.

ISSN

CO-BISS.BH-ID

ИДЕЈА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ

САВЈЕТОВАЊЕ ЈЕДНОГ БРОЈА ФИЛОЗОФСКИХ ФАКУЛТЕТА
РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ, ЦРНЕ ГОРЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ
ОДРЖАНОГ НА ФИЛОЗОФСКОМ ФАКУЛТЕТУ НА ПАЛАМА
13. ДЕЦЕМБРА 2017. године

Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву
ПАЛЕ, мај 2018.г.

САДРЖАЈ

Доц. др Драга Мاستиловић, декан Филозофског факултета: УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	7
Проф. др Мишо Кулић: ФИЛОЗОФИЈА, ИДЕЈА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И КРИЗА УНИВЕРЗИТЕТА (уводно излагање)	9
Проф. др Наталија Јовановић: ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ И ИДЕЈА УНИВЕРЗИТЕТА	21
Проф. др Саво Лаушевић: УНИВЕРЗИТЕТ: СУОЧАВАЊЕ И ОТПОР ПРЕМА МОЋИ	29
Проф. др Борис Брајовић: ЗАЈЕДНИЦА И УНИВЕРЗИТЕТ	37
Проф. др Владимир Милисављевић: ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ И ДВА МОДЕЛА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА	41
Проф. др Александар Петровић: О КРИЗИ САВРЕМЕНОГ УНИВЕРЗИТЕТА И ПОЛОЖАЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У ЊОЈ	51
Проф. др Јован Бабић: НАУКА И СТВАРНОСТ	57
Доц. др Саша Лакета: ОСВРТ НА САВЈЕТОВАЊЕ ФИЛОЗОФСКИХ ФАКУЛТЕТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ, ЦРНЕ ГОРЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА ТЕМУ: ИДЕЈА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ	63
Др Слободан Кањевац: ДУХ ДЕЗОРИЈЕНТАЦИЈЕ И МАРГИНАЛИЗОВАЊЕ ФИЛОЗОФИЈЕ	67
ЗАКЉУЧЦИ САВЈЕТОВАЊА ИДЕЈА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ	71

Доц. др Драга Мاستиловић¹
декан Филозофског факултета
Универзитет у Источном Сарајеву

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Суочени са чињеницом да су савремени научни, друштвени и политички изазови стварности такве природе да угрожавају сам темељ слободне, критичке мисли на којој је почетком 19. вијека и настао филозофски факултет, као и то да однос политичких елита према високом образовању, пријети да у скоријој будућности доведе у питање и сам опстанак друштвено-хуманистичких наука, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, а на иницијативу Катедре за филозофију, организовао је 13. децембра 2017. године, регионално савјетовање филозофских факултета из Републике Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине на тему: Идеја филозофског факултета и савремени универзитет. На наше задовољство, позиву су се, осим професора Филозофског факултета у Источном Сарајеву, одазвали и еминентни научни радници, професори са филозофских факултета из Београда, Ниша, Бањалуке, Никшића, Сарајева и Косовске Митровице. Као резултат њихове плодне научне расправе и квалитетне дискусије, настао је овај зборник радова.

Идеја филозофског факултета је била идеја која је посљедњих двије стотине година чинила слободну, демократску и најдубљу основу модерног, хуманистичког и критичког европског универзитета. Због тога се на Филозофском факултету УИС већ дужи временски период осјећа потреба да се једним савјетовањем на ову тему, снажније реafirмише и освијетли критички темељ на којем почива идеја филозофског факултета, посебно у склопу савременог болоњског универзитета и неолибералног тржишног концепта друштва.

Нема сумње да се примјена савременог концепта високог образовања усклађеног са болоњским принципима, у Републици Српској и земљама окружења, већ дужи временски период заснива на тржишним принципима, то јест усклађивању високог образовања са потребама привреде, што у основи представља сигуран пут ка стагнацији, али и лаганом гашењу оних наука које никада нису биле нити могу бити тржишно оријентисане, а такве су све друштвено-хуманистичке науке, које се највећим дијелом изучавају на филозофским факултетима. Упорно истрајавајући на политици фаворизовања само оних наука које обезбјеђују успјех на тржишту рада, ствара се слика о друштвено-хуманистичким наукама као о нечем непотребном, небитном па чак

1 dekan@ffuis.edu.ba

и оптерећујућем за друштво, што је без икакве сумње у потпуној супротности са идејом филозофског факултета, али и традицијом европског и нашег универзитета. На тај начин свјесно се пренебрегава и нескривено маргинализује научна природа и друштвена улога филозофског факултета у склопу савременог универзитета, али и значај који за свако друштво имају друштвено-хуманистичке науке, а у оквиру њих и оне које називамо националним наукама. Због тога је сасвим оправдано говорити не само о кризи друштвено-хуманистичких наука већ и о кризи савременог универзитета, а поготово филозофског факултета као његовог дијела.

Суочени са овим и многим другим изазовима савременог универзитета, учесници савјетовања покушали су да креативним, критичким и слободоумним промишљањем и научном расправом понуде одговоре на нека од бројних питања, али још више да подстакну шири научни, као и друштвени дијалог не само на тему идеје филозофског факултета и савременог универзитета, већ и статуса и положаја, па на крају и опстанка друштвено-хуманистичких наука у савременом неолибералном концепту друштва.

У нади да смо понудили неке од одговора, али и да ћемо постићи основни циљ, то јест иницирати ширу научну расправу на наведене теме, која ће на крају довести и до бољег разумијевања значаја и улоге филозофског факултета и друштвено-хуманистичких наука у савременом друштву, предајемо овај зборник радова научној, али и широј читалачкој публици.

Проф. др Мишо Кулић¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за филозофију

ФИЛОЗОФИЈА, ИДЕЈА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И КРИЗА УНИВЕРЗИТЕТА

Идеја модерног слободног и критичког универзитета у Европи је у основи проистекла из разумијевања смисла и улоге филозофије у филозофији класичног њемачког идеализма Канта и Фихтеа, прије свих, али је, исто тако несумњиво, да је то цивилизацијско достигнуће снажно прикупљало своје духовне претпоставке и у моћним промишљањима Хегела, Шелинга, Гетеа, Шилера, Шлегела, Шлајермахера, Новалиса, Хумболта – једном ријечју идеја новог универзитета израстала је на плодном тлу широке филозофско-идеалистичке и просвјетитељско-хуманистичке традиције.

Средњовјековни концепт универзитета је почивао на догматском концепту науке као вјере у којем се истина утврђивала само самјеравањем са ставовима Светог писма, а није био заснован, као што је то био енергичан захтјев новог доба, на рационалном схватању научне истине до које би се долазило путем критичке потраге за аргументацијом, на основу које би човјеков разум стварно једино и могао да прихвати неку истину као научну истину. То је и разлог зашто су вјера и знање, односно, ауторитет и наука крајем XVIII и почетком XIX вијека на универзитету, али и уопште у рационалистичко-просвјетитељској интелектуалној јавности тога доба, све више биле супротстављене. Кант је својим трима расправама које су тематизовале спор филозофског факултета са теолошким, правним и медицинским (које је касније објединио под заједничким називом Спор између факултета) поставио духовне претпоставке реформе традиционалног средњовјековног универзитета. У тим текстовима Кант је својим образложењем критеријума подјеле факултета, односно успостављењем критичког насупротив апликативном критеријуму, иницирао измјену односа између виших факултета: теологије, права и медицине спрам нижег филозофског факултета, који је и схватан нижим управо због тога што је имао улогу припремног факултета за оне више. У том погледу од посебног је значаја Кантова расправа Спор филозофског са теолошким факултетом у којој он утврђује да сва три виша факултета темеље своја учења на Светом писму које им је влада повјерила, а не на уму. Заправо, Кант под ауторитетом религије разумије тај ауторитет много шире,

¹ kulicmiso@gmail.com

наиме мисли га у значењу сваке императивности која захтјева прихватање без аргументације, дакле, чак и када он није непосредно везан за религијска учења. Управо због тога, каже Кант, библијски теолог не црпи своја учења из ума, него из Библије, професор права не црпи своје учење из природног права, него из обичајног права итд. Виши факултети су тако у основи владини факултети путем којих влада утиче на народ успостављајући и захтијевајући провођење одређене норме, те утолико ни дјелатност тих факултета није ствар слободног ума, већ нечега што је влада претходно санкционисала и поставила као обавезну норму коју они у својој дјелатности морају да преносе и примјењују. При томе Кант, привидно оправдавајућу неопходан неумни, а то за њега одмах значи догматски и некритички темељ виших факултета, иде и корак даље у својој прикривеној иронији, те износи став да се ни један од виших факултета не би никада требало да одважи на слободно умно промишљање, јер би се тиме огријешо о ауторитет владе и ушао у простор филозофског факултета који би му, увјерен је Кант, без поштеде одмах скинуо од владе посуђено сјајно перје и с њим поступао на темељу једнакости и слободе. Отуда, каже Кант „[...] виши факултети морају највише пазити на то да се не упусте с нижим у неприличан брак, него да га пристојно држе далеко од себе на одстојању пуном поштовања, како углед њиховог статута не би трпио штету услјед слободног умовања потоњег“².

У контексту оваквог образложења Кант успоставља захтјев да поред три виша факултета на универзитету безусловно мора постојати још један, филозофски факултет, који је слободан од владиних заповијести и који има слободу не да свему издаје заповијести, већ да све просуђује. То је факултет који има посла само са научном истином, те без таквог факултета, филозофског факултета истинаникаданебиниизашланавидјело, каже Кант. Једини *cardo* ума на којем почива филозофски факултет је *cardo* слободе, те је утолико он само привидно нижи факултет, јер не издаје заповијести, али је, имплицира Кантов став, он заправо виши, јер почива на слободи критичког мишљења као најдубљем интересу ума. Тиме је Кант из темеља разрушио архитектуру средњовјековног, догматског универзитета и филозофски факултет поставио темељем свих наука на универзитету. Филозофски факултет је од тада све мање био само припремни факултет, већ се, како каже Карл Јасперс тај положај промијенио. „Од припремања он је постао основа. Он сам за себе обухвата све науке. Три друга факултета имају свој смисао на основу додира са основним наукама које су обухваћене на филозофском факултету. Тако је филозофски факултет, ако се поглед усмери једино на истраживање и теорију, већ за себе цео универзитет. Подела наука која обухвата све што постаје предмет на филозофском факултету јесте потпуна“³.

Пресудну улогу у изградњи таквог од Канта замишљеног филозофског факултета који почива на слободи ума имао је Фихте. Кантово полазно одређење филозофског факултета Фихте је промислио у још једном важном аспекту који

2 I. Kant, *Spor fakulteta u: I. Kant, F.W.J. Schelling, F. Nietzsche, Ideja univerziteta*, Globus, Zagreb, 1991, str. 38

3 К. Јасперс, *Идеја универзитета*, Плато, Београд, 2003, стр. 102

је смјерао да управо из темељног одређења бића филозофије изведе умно, слободно јединство наука које треба да постоје на филозофском факултету. Без сумње Фихте полази од оног разумијевања филозофије које већ од Аристотелове Метафизике казује да је *prote philosophia* или једноставно само: филозофија, она изузетна наука која једина међу свим другим наукама мисли биће као биће, дакле, тоталитет бића, а не неку посебну регију бића. Тако филозофија једина мисли оно што је прво, темељно, па је отуд и њен једини предмет ум. Управо зато што је једино филозофија она наука која мисли тоталитет бића, Фихте је и могао да је постави као фундаменталну науку за све друге посебне науке на филозофском факултету, али уједно и ону науку која почивајући на тоталитету слободе ума може да успостави њихово суштинско јединство. Тако Фихте утемељује идеју филозофског факултета у потреби да сви студији посебних наука који се на њему изучавају нужно започну студијем филозофске методе која им, са своје стране, омогућава да у њеном тоталитету јасније разумију мјесто њихове посебне науке, односно, да филозофијом дохвате оно што је темељно, прво и заједничко за суштину свих наука, па тако и за њихову посебну науку. Тако студиј филозофије посебним наукама омогућава увид у цјелину и јединство наука, као и што пружа јаснији поглед о њиховом посебном научном мјесту у тој цјелини. Студијем филозофије посебне науке долазе до свог критичког темеља, до ума, или што је исто: до слободе која чини њихово јединство. Због тога је темељ науке само критички ум, а његова суштина и циљ јесте само слобода, односно, наука почива на критичком уму и слободи, а уколико није таква, није ни наука.

То је Фихтеова идеја филозофског факултета, али с обзиром на чињеницу да Фихте филозофски факултет посматра као цјелину наука, то се одмах и види да је у идеји филозофског факултета од почетка била положена идеја новог универзитета, односно идеја оног духовно интегришућег мјеста које обухвата студиј свих посебних наука. Нови универзитет је исто што и идеја филозофског факултета, те је то уистину идеја науке утемељене на потпуној слободи ума. Због тога што је супстанца науке слобода, сматрао је Фихте, дјелатности филозофског факултета, односно универзитета се нужно морају дати гаранције да они неће бити владиним мјерама или неким другим спољашњим факторима угрожени. Зато је аутономија филозофског факултета или што је у нераскидивој вези: аутономија Хумболтовог универзитета у Берлину, на којем се у тренутку његовог оснивања и појавио први Филозофски факултет 1810. године, од почетка и била постављена као неприкосновени услов и брана сваком спољашњем диктату који би желио да укине слободу мишљења и истраживања.

Тако филозофски факултет утемељући се на филозофској, хуманистичкој идеји удахњује живот универзитету, иако је филозофски факултет већ сам универзитет за себе, па се утолико и вриједи запитати: зашто Фихте идеју филозофског факултета није одмах и назвао идејом универзитета, што је она по свом карактеру недвосмислено била? Кант макар и привидно задржава више факултете у идеји универзитета, без обзира што филозофски факултет поставља као основу без које виши факултети не би имали смисао. С друге стране Фихте је,

бар када је о теологији ријеч, радикално отворенији те, за разлику од Канта који не жели да до краја изведе консеквенце свог мишљења, искључује теологију из корпуса наука, јер је сматра догматском, некритичком, док у цјелини теологију, право и медицину сматра нечим што припада специјалистичким школама, корисним за функционисање државе, али чини се, управо због овог става, као оним наукама које суштински не припадају духу универзитета. Међутим, уколико је размишљао на овај начин, Фихтеу је морало бити сасвим јасно да се ти факултети не могу лако искључити са универзитета, те без обзира на став да универзитет треба да почива на критичком уму, слободи мишљења, а да ове три науке почивају на апликативности која је идеји универзитета супротна, он ће се стога задовољити само критиком специјалистичких студија. У основи Фихте универзитет мисли само као цјелину и јединство критичких наука, па зато и идеју универзитета поима изван сваког специјалистичког одређења, односно, специјалистичког образовања, јер специјалистичко образовање за њега није научно, с обзиром на чињеницу да у основи има само положен захтјев да се оно научно примијени.

Наука је наука само ако је критичка – то је мисао на којој почива филозофија ума и њена идеја универзитета. Зато је Фихте, теоријски и свакако најзначајнији креатор идеје филозофског факултета као идеје новог, хумболтовског универзитета, и био енергично против сваког схватања универзитета као школе за праксу, јер је сматрао да таква једностраност уништава темељну сврху образовања. Универзитет не треба да служи диктату за образовањем компетенција, специјалистичком образовању, већ је његова улога да се на еманципаторском таласу знања – до којег се долази само критичким промишљањем – досегну хуманистички идеали, наиме, студира се знања ради; студира се ради идеала који нам налажу да управо карактером тог знања постанемо бољи људи. У супротном, рецимо одмах и то: не би било могуће спријечити данас већ отпочети процес нестајања филозофског факултета, а то значи друштвених наука уопште, на његовим историјским и научним темељима, јер би то нестајање суштински било исто што и пристајање на апликативну, специјалистичку, профитну, дакле искључиво меркантилну идеју човека и друштва каква без сумње доминира савременим европским и нашим филозофским факултетом и универзитетом. Без идеје човјека као бића слободне и хумане заједнице, нема ни хуманистичког универзитета, већ постоји само сурова прагма профита као јединог критерија вриједности човјека.

Ипак, овај моменат Фихтеове идеје филозофског факултета као идеје универзитета, наиме, онај који из филозофског појма критике успоставља темељ и филозофског факултета и универзитета, чини се, да у једном важном аспекту у савременим расправама о кризи универзитета није довољно тематизован. Штавише, проблематизацију појма критике унутар модерних дискусија о питањима науке не сусрећемо ни у оним најзначајнијим расправама које у двадесетом вијеку пратимо у радовима Јасперса, Хајдегера, Хабермаса, Лиотара или Дериде. Критика је за филозофију класичног њемачког идеализма оно

подразумијевајуће, синоним за суштину науке, па управо можда зато значење појма критике и није довољно дошло до гласа о својој важности, посебно у оним токовима савремених дискусија којима се чини да је хумболтовска идеја универзитета мртва, наиме да је рационалистички, просвјетитељско-хуманистички идеал универзитета капитулирао. Најчешћа аргументација је да сва три принципа хумболтовског универзитета: о јединству науке, јединству наставе и истраживања, те академским слободама професора и студената у дјелатности савременог универзитета више не постоје, те да је стога сваки говор о идеји универзитета без икаквог смисла.

И заиста, према бројним критичким увидима стварност универзитета данас је управо супротна свему ономе што је била некадашња идеја филозофског факултета и универзитета. Све су гласнији критички тонови који изражавају бојазан да су западноевропски и наши универзитети постали погон специјалистичког образовања за прагматичне потребе државе и привреде, односно да је њихова улога сведена само на функцију сервиса оних потреба бизниса које уважавају само знање које може донијети профит. Многи међу нама ће казати да су факултети постали стручне школе, па да се и данашњи универзитет у цјелини, дакле, и код нас и у свијету резимира само као један неповезани скуп стручних школа које се само још традиционално зову факултетима. Питање о универзитету као да је у владајућој неолибералној пројекцији друштва постало искључиво техничко, организационо питање, па се чини да се универзитети уопште поимају само као неке техничко-технолошке и менаџерске институције. Модерни универзитет је постао меркантилни универзитет. То је универзитет који привидно обједињује науку и образовање, па се ту у први мах чини да се ради о неком наставку принципа хуманистичког хумболтовског универзитета.

Међутим, пажљиви увид ће веома брзо утврдити да се у појму високог образовања налази једно необично разликовање научних и образовних области, односно, критичком увиду ће се одмах показати да на универзитету додуше постоји научно образовање, што се и подразумијева, али и неко друго, које није научно, већ специјалистичко и које свој ненаучни статус прикрива и изражава синтагмом о високом образовању. Свакако, образовање уопште не мора да буде научно да би било образовање, али је проблем у томе шта траже ненаучна, специјалистичка образовања на универзитету који почива на научном образовању? Због тога се чини као да је данашњи универзитет престао да разликује науку и вјештине, дакле, критичко знање и специјалистичке студије, па и изгледа као да је наука ту схваћена само као нека „вјештина да се у праксу пренесе и у њу примијене теоријска знања“. Без сумње, такво схватање представља један од аутентичних израза кризе данашњег универзитета, па је отуд заиста разложно да се и запита да ли је овако прагматички, технички замишљен универзитет заиста модеран универзитет коме се комплиментира да почива на логици стварности здравог разума. Можда би било корисно подсетити да је Шелинг давно написао да разум који нефилозофија назива здравим захтјева „звезкав новац истине“ и да је тај здрав разум онај који у „[...] филозофији рађа чудовиште једне сирове догматичке

филозофије⁴ која свој непосредни интерес узима као једино чиме може да самјерава оно опште. У том Шелинговом смислу данашњи универзитет би се заиста могао назвати „универзитетом здравог разума“, јер је то универзитет који само успјешност у стварању профита сматра последицом успјешног образовања и оним што је „здрово“, наиме, оним што је „изван привида стварности“. Зато броју специјалистичких студија готово да нема краја на данашњем универзитету, па се чини да се уистину ради о неком космосу учења различитих вјештина, специјалистичким образовањима која са науком суштински немају никаквог додира, те изгледа као да се ради о неком образовању за које постоји само један захтјев: „да се пренесе и примијени у пракси“. То је управо оно против чега су били и Фихте и Шлајермахер – против универзитетског образовања за одређену професију, односно, образовања за потребе механичких, тј. специјалистичких занимања, јер оне уништавају дух науке и дух слободе којима треба да је наука прожета. Тако је специјалистичко образовање постало стварност која жели да се прикаже као једина могућа стварност науке, наиме стварност која тражи само примјену знања, а као сувишно и скупо, заправо безвриједно вреднује свако критичко мишљење које, уистину, једино долази и једино може да дође из филозофије и филозофских, друштвених наука.

Зато се и може рећи да се из односа према стварности утемељује и различито поимање науке и њене стварности. С једне стране, она може да се појави у својој догматској, ауторитарној и аподиктичкој форми која свој смисао заснива у пукој примјени задатих норми, прописа и процедура, дакле у једном дисциплинованом формализму којим се заправо тврди да је стварностнепромјенљиваиупућујенатод ајесмисаонаукасамоутехничком развоју постојеће стварности. Међутим, с друге стране, стварност која се поима као она који није једноставно само дата у својој непромјенљивости, већ је човјеку задата, упитна, вишезначна, дакле, гдје се сматра да стварност увијек зависи од нашег критичког разумијевања онога што је стварно, те се стога може мијењати, успоставља појам нововековне науке која, као што смо жељели да нагласимо, почива не на апликативној примјени знања, већ управо супротно: на критичком и слободном разумијевању. То је она идеја науке која је признавала науку само ако је она критичка, дакле, слободна, а не апликативна – те је управо то она темељна мисао која произлази из филозофије ума и израста у идеју филозофског факултета и хумболтовског универзитета. Зато и изгледа као да се након двије стотине година наука на неолибералном универзитету поново враћа у једну стварност у којој се игнорише слободно критичко промишљање, па се насупрот само дисциплинована примјена знања у пракси, послушна немисаоносно подстиче и поима као једини истински смисао и задатак универзитета.

То је исто оно стање које у много чему недоречени и неодлучни Карл Јасперс у својој Идеји универзитета назива добродушном синтагмом „ширење универзитета“, али је то „ширење“ заправо смрт једног хуманистичког концепта не

4 F.W.J. von Schelling, O metodi akademijskog studija u: I. Kant, F.W.J. Schelling, F. Nietzsche, Ideja univerziteta, Globus, Zagreb, 1991, str. 172–173

само науке и универзитета, већ уопште човјека и друштва, које Јасперс нажалост не помиње. „Ширење универзитета“ се оправдава схватањем да је свака потреба за неким знањем истовремено и наука, па се тако – ипак не може Јасперс да благо критички не примијети – „астрономија и наука о предузећима, филозофија и хотелијерство”⁵ држе у истој научној и универзитетској равни. Јасперсу се чини да се ширење универзитета не може зауставити, те да универзитет мора том ширењу специјалистичког образовања изаћи у сусрет. Спасоносно рјешење Јасперс види у уједињењу универзитета и техничког факултета, и мада се то касније стварно и десило, универзитет није превладао своју кризу. Занимљиво је да у овом Јасперсовом приједлогу посредно и даље исијава Кантова, Фихтеова и Хумболтова идеја универзитета, јер Јасперс сматра да би уједињење универзитета и техничког факултета одуховило технички свијет тако што би овај „[...] постао мисаонији, његов смисао би постао озбиљно питање; његово потврђивање и његова ограниченост, његова необузданост и његова трагика дошли би до дубљег схватања”⁶. То је иста она идеја филозофског факултета и универзитета која претпоставља студиј филозофске методе у којој се сопствена посебност огледа у цјелини, само с том разликом што су техничке науке сада ступиле на некадашње мјесто посебних наука на филозофском факултету, а филозофија заузела позицију универзитета. Међутим, Јасперс чини се не примјећује да би за један такав подухват претходно требало тематизовати стање самог филозофског факултета унутар данашњег универзитета, јер у противном би се радило само о механичком спајању, заправо, припајању, против чега се иначе Јасперс изричито изјашњавао. У међувремену технички факултети су доспјели на универзитет, те не само да се тиме није десило одуховљење техничког факултета, већ сасвим супротно, меркантилни, неолиберални концепт друштва их је трансформисао у сам универзитет, односно, њихову доминацију учинио готово неупитном на болоњском универзитету. Ко се на новом универзитету више уопште бави односом природних и филозофских, друштвених наука када филозофија и друштвене науке не стварају никакав профит. А, када је то тако, наиме, када дух апликативности и бирократске формуларности представља науку и чине темељ новог универзитета, онда и канцеларијски приручници као рецимо Фраскати приручник (Frascati Manual, 2002), који је припремила и објавила Организација за економску сарадњу и развој и који се препоручује као основа за праћење статистичких индикатора у Европској Унији, волшебно може на појединим универзитетима да постане Правилник о класификацији научних области, иако уопште не одговара научној и образовној традицији европског универзитета, и разумије се, нашег. Када се има у виду да је та међународна организација створена за потребе тржишног развоја, онда је питање о утицају који има универзитет на класификацију научних области поразан, јер у његово име одлучује организација за унапређење тржишта. Уједно, тиме се посредно казује и шта је то што се сматра науком која треба да се изучава на универзитету.

5 К. Јасперс, Идеја универзитета, исто, стр. 103

6 К. Јасперс, Идеја универзитета, исто, стр. 111

Тако се и овдје јасно виде размјере процеса меркантилне и на тој основи израсле бирократске доминације и тумачења смисла науке и улоге универзитета. Тиме се, разумије се, укида и слобода одлучивања, јер формуларна примјена норме постаје једини принцип.

Бирократија посредно укидајући слободу одлучивања у готово свим важним областима живота, уистину ефикасно намеће сопствени бирократски принцип као демократски принцип. Нажалост, више не звучи нестварно чињеница да данас научним институцијама није довољно сопствено знање о предмету свога рада, већ је постало неопходно стећи и знања које у облику процедуралног императива једино пружа захтјевно бирократско школовање или одговарајући курс у неком „work shop-у“. Учи се не само како треба попуњавати безбројне формуларе за добивање средстава потребних неком научном истраживању, већ је, штавише, постало обавезно и стицање формуларних знања како би се уопште знала пронаћи одговарајућа адреса код које научна институција или појединац може аплицирати. Када је попуњавање формулара постала нова наука, тада нужно и демократија мора постати нешто церемонијално, ритуална друштвена игра формализованих компетенција или „статистичког шарлатанства“ (К. Раковски). Већ одавно постоје специјализоване агенције које посредују између бирократских захтјева различитих фондова и интереса науке и образовања, јер је очигледно да научне и образовне институције, уколико би се још бавиле таквим бирократским оспособљавањем, на крају не би имале простора да се уопште баве својим примарним задацима. Када се ради о овим питањима, чини се да је више него уочљиво да неолиберална производња демократије као суштински производња бирократије чини, између осталог, да наука и универзитет не само да више не утичу на предмет свог научног истраживања, већ да им се све више затварају могућности да без бирократског посредовања прибављају средства за своја истраживања. То свакако има за посљедицу успостављања бирократске и технократске структуре научних и образовних институција, у крајњем и друштва у цјелини. Из тога се, не треба посебно наглашавати, и изводи теза о смрти хумболтовског универзитета.

Аргумент о смрти идеје хуманистичког, хумболтовског универзитета допуњује се такође и чињеницом да јединство науке више нико не тематизује, посебно након спора око методе почетком XX вијека који је довео до подјеле наука на природне и духовне (друштвене). Међутим, какав год у филозофским расправама увид у стварност универзитета био, не може се избјећи утисак да се ни Јасперс, ни Хајдегер, ни Хабермас, као ни Лиотар или Дерида потпуно не одричу изворне Фихтеове, односно, Хумболтове идеје универзитета. Све те расправе на различите начине пледирају за универзитетом који ће на нов начин изградити своју идеју универзитета, али тим њиховим драгоцјеним увидима у стварност данашњег универзитета некако непрестано измиче критика савременог универзитета као меркантилног универзитета.

Како се десило да се стварност хумболтовског универзитета у Европи промијенила? Прије свега, принципи хумболтовског универзитета су принципи

на којима је требало да се изгради и развија дјелатност универзитета, те то никада и нису били принципи који су били остварени, поготово не у димензији схватања потпуне финансијске независности и аутономије универзитета. И управо зато што универзитет никада није био стварно финансијски независан и политички и научно аутономан, а тиме и суштински аутономан, принцип профитне основе дјелатности универзитета је након другог свјетског рата постао све присутнији.

Стварност данашњег универзитета као да је коначно довршила већ раније започети процес меркантилизације универзитета и коначно је у свом чистом неолибералном облику израсла из начина спровођења европских реформи универзитета постављених на Болоњској конференцији министара Европске уније 1999 г. Увођење принципа, које је уједињена Европа формулисала у Болоњској декларацији, у суштини је био захтјев за реформом сопственог, традиционалног, хумболтовског универзитета, којем је, разумије се, за посљедњих двије стотине година у највећој мјери дуговала свој епохални друштвени, политички и културни развој. Међутим, захтјев за реформом универзитета у одређеном смислу је у консеквенци значао и захтјев за другачијим односом према сопственој хуманистичкој, филозофској и либерално политичкој идеји којом се перципирала суштина науке и друштва, што је, с друге стране, имало и има крупне друштвене посљедице. Разлог због којег се тражила реформа универзитета, састојао се наводно у очекивању да ће реформа битно допринијети рјешавању економских и политичких потреба Европске уније, тако што би се новим концептомобразовања премостиле унутрашње разлике и створила тржишна мобилност радне снаге и капитала на цијелом европском простору.

У основи примјена болоњских принципа показала се само као примјена концепта универзитетског образовања у САД, које су почетком двадесетог вијека увеле процес евалуације и акредитације високошколских установа, а што је опет имало за посљедицу бројна упоређивања високошколских институција и мјерења различитих научних и образовних активности. Потреба да се објективира квалитет образовања је била и остаје разумљива, али америчкитехно кратски концепт друштва који рационалност признаје само у оствареном профиту, трансформисао је традиционални европски универзитет у универзитет који је схваћен као корпорација факултета, односно као предузеће које производи знање и на тржишту продаје наставне и научне услуге. Ректори и декани се посматрају као директори предузећа који своју успјешност треба да потврђују првенствено на тржишту. Тиме је универзитет, по први пут у својој историји, отворено и недвосмислено постао тржишна чињеница, која искључиво треба да се оријентише према тржишним потребама, па и све што није добило статус такве потребе треба да се сматра непотребним. Свакако, ту се налази и почетак продора технократске и бирократске праксе на европским и свим другим универзитетима који слиједи ове принципе, а према којима је научна и друштвена јавност и у Европи и код нас све више критична.

Бирократизација универзитета је посљедица опште примјене профита као кључног критерија успјешности науке и образовања, а садржана је у познатом

захтјеву да се цјелокупна научна и образовна дјелатност универзитета може и мора квантификовати, укључујући и оно што није могуће стандардизовати и бројчано упоређивати. Тако је Болоњски процес подстакао и омогућио меркантилни концепт универзитета који је законито трансформисао универзитет из мјеста на којем се стиче научно образовање у школу у којој се стиче специјалистичко образовање. То је омогућило огроман степен бирократизације универзитета у којем се готово сваки корак наставника и студената мора квантификовати, научни радови бодовати у часописима који су добили категоризацију на научним листама, што је отворило простор и научној корупцији, дакле, стварност универзитета је у значајном мјери постала бирократска стварност бесмислених квантификација и упоређивања.

При томе, филозофски факултети као факултети на којима се готово у цјелини изучавају друштвене науке стављени су у ситуацију да противно свом научном критичком духу развијају специјалистичке студије, за које најчешће једино и постоји тржишна потреба. Тако је примјена логике тржишног принципа на филозофском факултету потпуно маргинализовала њихову научну, и посебно треба казати: критичку улогу, свела је на неку врсту слушкиње специјалистичког образовања, јер филозофске науке и нису науке које могу, нити су икада и могле да служе профиту, већ само најдубљим интересима друштва у цјелини. Пристајање за дух науке неприватљиве захтјеве о тржишној као јединој вриједности научног знања, и на самом филозофском факултету је подстакло дух редукције сопствених наука на специјалистичке студије, а све у нади да ће такви поступци допринијети њиховој тржишној успјешности. Међутим, не треба посебно истицати да нема ни једне друштвене науке која се изучава на филозофском факултету, а да на тржишту може да буде профитабилна.

То је имало и има за посљедицу губитак теорије у готово свим филозофским или друштвеним наукама, изузев у самој филозофији, мада се и ту могу запазити тенденције одклона од критичке рефлексije стварности. Ипак, само теоријска мисао може бити критичка мисао, јер једино теоријска мисао није обавезна да слуша императив профита, или ауторитет тзв. „неумољиве праксе стварности“, управо зато што теоријска мисао почива на слободи мишљења и хуманог идеала. Теоријска мисао није изван стварности праксе, она стојећи на тлу слободе и критичког мишљења непрестано, својом сопственом стварношћу, демонстрира отпор идеолошкој слици свијета која тврди да је постојећа пракса једина стварност у којој се човјеков живот и наука дешавају.

Редукција на имитацију специјалистичких студија допринијела је и имитацији метода прогностичности у филозофским наукама, при чему се заборавило да филозофске, друштвене науке нису прогностичке, јер је природа њиховог предмета људски дух, а не природа. Закони природе нису закони људског духа. Тако се имплиците, не дакле сасвим гласно и развила свијест о непотребности филозофских наука, штавише филозофског факултета уопште, па и подстакао унутрашњи, додуше још увијек латентни сукоб на универзитету

између природних и друштвених наука. Непријатељство према друштвеним наукама као да никада на универзитету није било присутније.

С друге стране, универзитет је постао универзитет без икакве, осим бирократско-технократске идеје о својој наводној друштвеној мисији, али у основи бирократском духу који је њим овладао је једино важно да у табеларним упоређивањима прикаже фиктивни напредак. Квантификовање и формуларност успостављају обману и самобману некаквог научног напретка који се најчешће доказује спортским упоређивањем заузетог мјеста на некој Шангајској или каквој другој листи. Никада више у историји није било простора за образовање, али никада ни више необразованих. Није без разлога Конрад Паул Лисман (Konrad Paul Liessmann) савремени универзитет дефинисао као онај који почива на теорији необразованости⁷. Наиме, наше питање је да ли тржишини принципи на којима почива нови болоњски универзитет уопште могу да допринесу развоју науке и високог образовања, или је то, ипак, у супротности са темељном европском научном и хуманистичком традицијом? То стога, јер принцип профита захтјева да се универзитет више не бави само науком и образовањем, већ се тражи да се бави продајом знања на тржишту, односно универзитет се све више разумијева само као пуки сервис потреба државе и бизниса. Због тога се у стварности у којој су универзитети регистровани чак и за спољнотрговинске послове, осликава концепт универзитета који треба да функционише као привредна корпорација, те је као и у свакој корпорацији те врсте централизација, односно, у овом случају идеја да универзитет гдје год нема отпора треба да буде интегрисан, само израз директивне воље за меркантилним владањем духом науке, односно, одређивањем оних идеја које треба да успоставе критеријуме наводно хуманог и праведног друштва. Интегрисани универзитет је за идеју универзитета императивна пракса бирократско-технократског принципа којом се одузима и преостала аутономија факултета. Утолико се ни критичка, слободна и на тим основама креативна улога универзитета и не може пробити даље од идеје ректора као генералног менаџера корпорације, и декана као директора предузећа у корпорацији. Заправо, не може се пробити идеја универзитета, јер идеје више нема, јер нема ни претходне идеје филозофског факултета која је принцип хуманог друштва стављала изнад принципа профита.

У основи ради се о неолибералном концепту профита као врховне регулативне идеје друштва, која је природно непријатељска према филозофији и свим друштвеним наукама. Она жели стварност која се не мијења, не жели слободну и критичку мисао, јер не жели да мијења своју профитабилну стварност. Насупрот, цијела нас досадашња историја учи да стварност није никада само затечена стварност, да стварност може да се мијења, али да не може да се мијења без слободног, критичког мишљења и идеала хуманог друштва. То, такође, значи да у модерном времену она не може да се мијења без филозофских, друштвених наука. Ипак, универзитет не може бити хуманистички универзитет уколико се у њему филозофија и друштвене науке маргинализују и практично доводе до

7 Konrad Paul Liessman, *Teorija neobrazovanosti*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009.

институционалног укидања, јер не задовољавају принципе профитабилног знања. То значи да стварност не може да се мијења и без хуманистичког идеала, јер без хуманистичког идеала нема науке и хуманог смисла друштва, односно, постоји само друштво технолошке послушности, а не слободно друштво које не пристаје да знање има људску вриједност само ако доноси профит. Због тога је криза идеје филозофског факултета не само израз кризе универзитета, већ је у свом темељу то криза идеје хуманог друштва. Отпор неолибералној концепцији науке и друштва зато може започети само критичким мишљењем, наиме, слободним филозофским мишљењем, једнако као и мишљењем које живи у умјетности и друштвеним наукама у цјелини. Њихов историјски задатак је да покажу да непријатељство између филозофских, друштвених и природних наука у хуманистичком научном темељу суштински не постоји, већ да је само последица империјалне прагматичне логике неолибералног концепта доминације и профита која би идеју човјека путем тржишне или „банкарске концепције универзитета“, као што то зове Паоло Фреира, жељела да сведе на идеју некритичког бића којем је једино дозвољено да по принципима технолошке рационалности послушно, без питања, без сумње, без критичког, дакле, слободног мишљења примјењује научно знање у пракси.

Проф. др Наталија Јовановић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за социологију

ДРУШТВЕНО – ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ И ИДЕЈА УНИВЕРЗИТЕТА

Друштвене промене су се увек догађале као борба старог и новог, како на пољу материјалне културе и економије, тако и на пољу идеја и институција. Институционално се образовање мења почев од египатских скрибуса, античке атинске школе, средњовековних црквених школа, античког универзитета, средњовековних универзитета у северној Италији, па све до савремених универзитета XX века. Идеје о новом концепту институционалног образовања развијале су се од просветитеља и хуманиста Монтења, Ротердамског, Бекона, Лока, Хелвецијуса, Коменског, преко утописта Мора, Кампанеле и Овена до савремених теоретичара.

Иако је прва институција налик универзитету основана у Цариграду 425. године, Универзитет у Болоњи и 1088. година се сматрају почетком традиције европског универзитета. Универзитет се темељи на аутономији и академској слободи. Разумевање идеје и сврхе универзитета стално прати расправа о суштини образовања. Универзитет је институција научног рада, слободна и независна од ауторитета цркве и државе. То је и потврђено 1155. године повељом Фридриха I Барбаросе, којом се студентима и професорима гарантује слобода и аутономија у раду. Студентима је дато право да за евентуалне преступе одговарају пред већем професора, а не пред цивилним судовима. Фридрихова повеља установила је и право на слободу кретања у циљу учења и истраживања (мобилност студената и професора). Стицање знања, аутономија и слободна размена студената и наставника главне су карактеристике универзитета и данас.

Хумболт, реформатор и оснивач Универзитета у Берлину, поставља темеље модернеевропскетеоријеобразовањаучијојосновијеидејаслободног универзитета конципираног у духу академских и педагошких принципа модерног грађанског друштва. Овај универзитет развијали су најзначајнији критички умови европског просветитељства: Кант, Фихте, Хербарт, Гете, Шилер, Хегел и Шелинг, а главни иницијатор и реализатор ове идеје био је Хумболт, немачки научник и министар

1 natalija.jovanovic@filfak.ni.ac.rs

просвете, по коме је концепција модерног универзитета добила име². Идеја универзитета заснована је на идеји универзалног знања, знања као категорије моћи или моћне категорије (знање покреће свет, промену). Универзитет је ослобођен било какве идеологије и утицаја приватног интереса, а сврха је универзално образовање појединца. Мисија универзитета је образовање, истина и морална врлина. Сврха универзитета није стицање вештина или оспособљавање за одређену професију. По Хумболту, универзитет не би био *universitas litterarum*, већ обична школа, уколико би се свео на професионално оспособљавање појединца. Постмодерни неолиберализам полази од претпоставке да је све роба, па тако и знање и образовање постају тржишна категорија, која губи вредност уколико не ствара профит. Знање ради знања, образовање ради развијања потенцијала сваког појединца, постају непожељни циљеви у свету неолибералног капитализма друге половине XX века и данас. Логика профита постаје аргумент одрживости институција и доводи у опасност читав систем. Системи у којима универзитети постају производни погони, у смислу запошљивих професионализованих кадрова, јесу наша реалност. Универзитетски приоритети постају пројекати, патенати и цитатати који мере ниво успешности. Математичке и квантитативне категорије постају закон одрживости академске стварности, стандарди и мерило успешности. Универзитети се описују и категоришу искључиво према инжењерско-математичким стандардима. Критичко преиспитивање свеколиког знања, ради унапређења знања и мишљења, развијање идеја, сукоби концепата, постављање нових теоријских приступа и концепција, замењени су профитабилним и бирократским системима.

Питањем институционалног образовања су се, осим филозофа и педагога, бавили и економисти, и то почев од XVIII века, преиспитујући његову везу са економским друштвеним развојем. То што образовање постаје предмет проучавања економиста потврђује утицај образовања на економске параметре. Економисти се слажу око тога да је образовање важно за економски развој и економију у целини и то почев од Адама Смита па до модерних теоретичара економског развоја. Адам Смит у свом делу *О богатству народа*, још 1766. године, каже да је образовање основни покретач економског развоја. На истим теоријским позицијама је и Херман Ман, који, сто година касније, заступа тезу о новчаном изразу вредности образовања у односу на појединца и друштво. Везу образовања и економског развоја истичу у својим концептима и многи научници деветнаестог и двадесетог века, као што је Алфред Маршал (1842–1924), који говори о образовању као „националној инвестицији“ сматрајући да је највреднији капитал онај који је уложен у образовање, илуструјући економским показатељима да образовање доприноси повећању друштвеног богатства.

Економисти и педагози XX века надмећу се у проучавању образовања као економске категорије, као што је Хоралд Кларк, који средином XX века објављује студију у којој упоређује пораст животног стандарда и ниво образовања у

2 Маринко Лолић.: Јасперсов покушај рехабилитације идеје универзитета. Филозофија и друштво 3/2009; стр. 41.

различитим земљама.³Б. Вајсброд, амерички економиста шездесетих година XX века, анализира корист образовања на више нивоа: у повећању дохотка које је зависно од нивоа образовања; у претходном образовању које је претпоставка за даље образовање; у широј могућности избора запослења особа са вишим образовањем; у већој прилагођености у послу и већој сигурности за радно место у случају технолошких промена; у користи која нема тржишну вредност – друштвена корист од образовања.⁴У исто време, такође, амерички економиста Милер је израчунао да око 12500 долара уложених у образовање америчког грађанина њему лично доноси добит од преко 100000 долара. Једна година високог образовања доноси око 40000 долара прихода. Слична израчунавања вршили су и други европски аутори и дошли су до сличних резултата. Норвешки економиста Олаф Аукруст дошао је до закључка да је од 1900. до 1955. године дошло до годишњег пораста националне производње за 1,8% као последица улагања у образовање, у људски фактор.⁵

Највећи број савремених теорија заступа тезу да је образовање, а посебно високо образовање, најважнији фактор економског развоја, уз техничке иновације. Утицајем образовања на друштвене промене не баве се само економисти, привредници и теоретичари система образовања, већ и међународне организације. Оне су у студијама и препорукама истакле значај образовања, посебно универзитетског образовања, за развој националних економија и напредак друштва у цивилизацијском смислу. То су бројне владине и невладине организације, посебно UNESCO, ILO (Међународна организација рада), ВЕ (Међународни биро за образовање у Женеви), OECD и други. Посебно је занимљив извештај UNESCO-ове Међународне комисије за развој образовања, познате као Комисије Едгара Фора, којом се илуструје значај образовања, након Другог светског рата, у свим земљама у свету преко средстава националног дохотка која се улажу у образовање. У Извештају се констатује да је вишевековни развој образовања, посебно у Европи, пратио економски развој.⁶

Србија са само 6,5% факултетски образованих на зачелју је листе европских земаља, далеко од испуњења европских стандарда. У исто време, у Словенији је тај проценат 22%, у Хрватској око 15%, у Македонији преко 7%. На листи Организације за економску сарадњу и развој (OECD) из 2007. године, на којој се Србија не налази, најлошије се позиционира Турска са око 11%, а најбоља ситуација је у скандинавским и земљама Бенелукса, са преко 35% високообразованих. Према попису из 2002. године, у Србији се рачуна у високообразоване и још око 4,5% оних који су завршили више школе или прву годину факултета, што није по мерилима европских стандарда. По подацима

3 Франц Кумин (1973): Стратегија и перспективе развоја перманентног и повратног образовања свету и код нас. Београд: Економска школа, бр. 12.

4 Исто.

5 Франц Кумин (1973): Стратегија и перспективе развоја перманентног и повратног образовања свету и код нас. Београд: Економска школа, бр. 12.

6 Едгар Фор и сарадници (1975): Учити за живот, UNESCO, Београд: Стручна штампа.

ОЕСДЕ-а за 2007. годину, просечан проценат факултетски образованих у ЕУ био је око 25%, а од земаља које се кандидују за улазак у ЕУ очекује се да у што скоријем року достигну 20% високообразованих, јер је циљ да до 2020. године у земљама Европске уније буде 40% грађана са факултетском дипломом.

Питање развоја универзитетског образовања постаје приоритетно државно и политичко питање, зато што је неодвојиво од економског, културног и укупног развоја сваке земље и задире у проблеме планирања, запошљавања и технолошког развоја. Интензиван развој науке и технологије довео је у непосредну везу друштвени развој и универзитетско образовање. У структури модерног друштва, промене су изазване променама у техници и технологији рада, а манифестоване су променама у економији, политици, култури и образовању. Промене у економији довеле су до стварања светског економског тржишта, са стандардима који умрежавају све посебне економије; појаве сасвим нових занимања; интелектуализације рада и потребе за све вишим нивоима образовања. Промене у политици видљиве су у успостављању демократије као светског политичког стандарда; развијању отворених друштава; међународној сарадњи. Културолошке промене препознатљиве су у мултикултурној сарадњи, новим начинима и средствима комуникације; транскултурној сарадњи. образовање постаје универзални и глобални цивилизацијски стандард, посебно високо образовање. Повећање отворености друштвене структуре испровоцирано је научно-технолошким развојем и све већом условљеношћу науке, рада и образовања. Интелектуализација рада довела је до тога да су исходи образовања постали веома значајни за професионалне компетенције. Научно-технолошки развој и тржишни карактер светске привреде испоставили су као потребу све сложеније квалификације и све виши степен образовања. Значај високог образовања у савременом друштву расте сразмерно новој организацији и подели рада и са применом научно- технолошких достигнућа информатичког друштва. Појава и развој нових професија у условима модерних технологија утичу на усложњавање слојне друштвене структуре. На везу социјалне стратификације и развоја образовања указује и Младен Лазић: „Ако, дакле, образовање нема узрочну улогу у темељној друштвеној диференцијацији (у подели на основне супротстављене класе), оно се појављује као значајан посредујући чинилац у успостављању стратификацијске структуре“.⁷

Савремено друштво оптерећено је противуречностима и разликама у економском, политичком и културном смислу, до немерљивих разлика у развијености институционалног образовања и самог универзитетског образовања. На једној страни је готово једна седмина човечанства потпуно неписмена, огромна већина функционално неписмена, а на сасвим другој су високо развијена друштва која воде политику образовања у правцу развијања универзитетског образовања, такву да је у тим земљама данас готово половина становништва са високим степеном образовне квалификације. Док се у неразвијеним земљама и земљама у развоју владе суочавају са бројним социјалним проблемима, од

7 Лазић Младен (1994): Систем и слом. Београд: Филип Вишњић, стр. 76.

сиромаштва, глади, незапослености, ниским стандардима преживљавања, великим наталитетом и морталитетом, у високоразвијеним земљама трага се за новим моделима и концепцијама универзитетског образовања, развијају се разни видови докторских, постдокторских студија, специјализација и стручних усавршавања.

Високоразвијена друштва успостављају стандарде који су у потпуности различити од свега до сада познатог. То су друштва која се уклапају у атрибуте: пост-индустријско, информатичко, дигитално, кибернетско, информационо, виртуелно. Ови атрибути последица су научно-технолошких промена друге половине двадесетог века. Промене у науци и технологији непосредно се рефлектују на радикалне промене у привреди, енергетско-сировинске основе производње, али и образовну и професионалну структуру запослених. Нове технологије мењају садржај и карактер рада, статус запослених, услове рада, потребна знања и вештине, а све то утиче на промену политике образовања, посебно универзитетског.

Савремена технолошка достигнућа и њихова имплементација у живот и рад постају непосредни покретач и мерило друштвених промена у појединачним друштвима, али и на нивоу глобалног друштва. Друштва која се не укључују у процес технолошких иновација остају на маргинама историјског и цивилизацијског просперитета, како у економском, тако и у образовном смислу. Тако се зачарани круг сиромаштва затвара, а цена технолошкеиобразовн енерзивијеностисеплаћасоцијалномнестабилношћу не само тих друштава, већ и преливањем у општу кризу.

Друштвене промене, еволутивне или радикалне, делимичне или потпуне, радикалне или површне, без обзира да ли је реч о развијеним или неразвијеним друштвима, непосредно се одражавају на развој институционалног образовања, а посебно универзитетског. На нивоу универзитетског образовања, од друге половине XX века и латентно и манифестно се рефлектују друштвене промене, а и друштвене кризе. Високошколци се организују и реагују политички и културолошки – од Америке, до Европе, Азије и Африке у многим друштвено проблематичним ситуацијама од друштвених превирања 1968. године, преко културне револуције у Ирану и Кини, до рушења ауторитарних режима у Источној Европи деведесетих година XX века па све до промена система у афричким земљама 2011. године. У свим друштвеним догађањима, на свим просторима светског друштва, и развијених и неразвијених земаља, универзитет се појављује као значајан чинилац друштвених промена. Високошколци се јављају као високоорганизована друштвена група са јасном свешћу о потреби друштвених промена – усмеравају и креирају те промене и бивају одговорни за успех, односно неуспех промена. И онда када бивају прегажени тенковима на улицама Пекинга, остаје јасна слика да се доминантно традиционално кинеско друштво, газећи универзитет, јасно опредељује да врати точак друштвеног развоја уназад, у ауторитатизам, затвореност и политичку искључивост. Од 1968. године настају глобална очекивања од универзитета и академица да буду активни

актери друштвених промена, чак предводници. То потврђују многе друштвене промене које ће се догађати, а чији иницијатор и предводник ће бити управо универзитет. Многе реконструкције друштва, рушења система или влада почињу као студентски протести, студентски немири или као разни облици изражавања незадовољства на универзитетима и око њих. Универзитет, као место одгајања друштвене интелигенције, постаје и озбиљан коректор и креатор друштвених промена свих модерних друштава.

Универзитет је и место преиспитивања комерцијалне снаге и улоге знања, и то од почетка XX века. Дерек Бок подсећа да је још од 1915. године Јејл са својим фудбалским тимом зарадио више од милион долара, а да су од 1975. године универзитети постали много агресивнији, него што су били у покушајима да зараде новац од својих истраживачких и образовних активности.

⁸Изазов модерног друштва постаје и појава „одлива мозгова“. Овај феномен се уочава као озбиљан индикатор да се у једном друштву догађа нежељна друштвена аномалија. Феномен се препознаје као сигурно осиромашење и урушавање друштва у коме се јавља, али као један од узрока свеопштег дисбаланса друштвеног развоја. Мерљив је у реалним економским параметрима, који илуструју директну штету по друштво у којем се то дешава. Србија је на водећим позицијама, управо по овом феномену. Са једне стране, имамо политички апел да се процес, као штетан, заустави, а са друге изостаје озбиљна друштвена акција. Како је Србија на водећим позицијама управо по овом феномену, тако је анализа ефеката од великог националног интереса. Из земље одлазе високообразовани и заослени и незапослени. То може бити показатељ да држава, структурално, нијеуниверзитетудалаприоритетнупозицијуиданиједошл одоквалтетних системских промена које би омогућиле прогрес друштва.

Свевећапродукцијаинжењера, менаџера, економиста (употребљивих професија) насупрот све мањем броју филолога, филозофа, историчара и других хуманистичких профила, јесте начин на који транзиционе државе у својим образовним политикам нуде решење за огромне, нагомилане проблеме чији се врх види као „одлив мозгова“. Ти исти инжењери, менаџери, економисти, и остали ИТ стручњаци први одлазе, након завршених студија, јер су високозапошљиви у развијеним државама. Тако да је штета вишеструка – држава губи и кроз повећавање капацитета за школовање инжењера и кроз њихов незадржив одлазак из земље и кроз запостављање развоја друштвено-хуманистичких наука. Маргинализација хуманистичких дисциплина спроводи се кроз строго контролисану уписну политику, медијску маргинализацију, недостатак радних места и мањак средстава за истраживачки рад. Ово је израженије у посттоталитарним и транзиционим друштвима у којима слободно и рационално сагледавање стварности представља опасност по систем. Амерички филозоф Ричард Рорти писао је да би само влада, која је заборавила шта су универзитети, покушала да на тај начин прави уштеде буџета и да би редукција хуманистичких предмета у образовним програмима у Америци била сматрана

8 Дерек Бок (2005). Универзитет на тржишту. Београд: Слио, стр. 5.

арогантним покушајем промене културне климе. Тако се урушава визија универзитета као слободног центра знања и покретача не само економског прогреса, већ и друштвеног развоја.

Закључак

Мислим да је и време и тренутак да интелектуална заједница региона, и то региона који је небројано пута био на мети конфликта и криза, каже нешто о томе зашто хуманистика има смисла и у чему је одговорност управо заједнице филозофских факултета.

У тренутку када су филозофски факултети скрајнути из фокуса друштвене бриге и када су технички факултети, ИТ инжењерство и математика постали приоритет образовних политика и мерило економске успешности, питање улоге друштвено-хуманистичких наука постаје све актуелније. Програмери, инжењери и нуклеарни физичари намећу се као окосница развоја и модерног света. Тај исти свет се истовремено суочава са бројним проблемима које не решавају модерне технологије. Поплаве, глад, болести, економске, енергетске и еколошке природне катастрофе – наша су реалност. Криза Хладног рата, али и топлог, нуклеарног, нешто је што свакодневно пуни вести свих електронских медија. Страх од тероризма једнако је реалан и у најразвијенијим државама као и у Нигерији и Сирији. Питања културног и националног идентитета, питање односа Израела и Палестине потпаљује данас политичке страсти не само на Синају, већ и у читавом свету. Тестирање модерног ратног наоружања и ратни поклич од Северне Кореје до Америке једнако плаше становнике технолошко модерног Јапана и кинеских провинција. То су изазови и питања на која квалитетне одговоре дају друштвено-хуманистичке науке.

Универзалне проблеме човека и друштва од најранијих друштава решавају друштвено-хуманистичке науке. Социологија је била потребна човеку од најранијих друштава до данас. Још су се стари Грци питали како организовати друштво на најбољи начин, како направити идеалну државу.

Психологија трага за одговорима о суштини нашег духовног живота – шта је срећа, зашто смо тужни, шта је љубав. Педагогија није дисциплиновање ученика – она трага за одговорима како да на најбољи начин васпитавамо и стварамо боље људе који неће убијати из хира и освете. Историја јесте учитељица живота и добри смо ученици тек ако не понављамо грешке, а ми их стално понављамо, бар ми овде на Балкану. Језик и језичка култура, начин на који се изражавамо и обраћамо једни другима одраз су и наше културе, али и питање националног карактера. Француски и руски роман, немачка драма или енглеска поезија граде опште вредности. Журналистика је много више од лепог писања, и то посебно када друштвене мреже омогућавају свакоме да буде коментатор. Речи „филозоф“ и „филозофирати“ представљају синоним за паметовање, али без паметовања нити има бољег света нити бољих људи.

Дакле, друштвене науке и хуманистичке дисциплине нису лукзус нити вишак. Јер, свет не мењају само инжењери, мењају га и лекари и психијатри, и музичари и сликари, али и писци и песници, филозофи и историчари. Мењају га тако да свака генерација има прилику да увећа фонд знања и сама допринесе том фонду чувајући оно што је људско, хумано и универзално. Наш посао и простори у којима живимо, као и наша разонода, детерминисани су неким ширим и дубљим, невидљивим, друштвеним, културним и историјским силама.

Храна, новац, фудбал, школовање, лечење, филм, музика, вести, кафа, наши целокупни животи и све оно важно и неважно у њима, имају и неку друштвену и културну историју, а не само пуку технологију. Друштвене науке нам указују на то да ствари које нам се дешавају и ствари које живимо, нису само производ наших личних одабира, жеља и настојања, већ ствар неких дубљих друштвених, политичких, културних и историјских процеса. Друштвено-хуманистичке науке нас држе буднима пред налетом бројних изазова. Схватање друштвеног, историјског, културног, економског и правно-политичког контекста наших живота и нашег делања јесте оно што друштвене науке раде и чему онајпре служе.

Друштвено-хуманистичке науке имају висок ниво интелектуалне одговорности. Својом друштвеном улогом и самим унутрашњим позивом, друштвено-хуманистичке науке су позване и прозване да се увек изнова доказују. Стално преиспитивање себе и света око себе, проналажење нових и бољих животних решења је интелектуални пут друштвено-хуманистичких наука.

Литература

- Бок, Дерек (2005). Универзитет на тржишту. Београд: Слио.
- Фор, Едгар и сарадници (1975). Учити за живот, UNESCO. Београд: Стручна штампа.
- Јасперс, Карл (2003). Идеја универзитета, прев. Д. Н. Баста, Београд: Плато.
- Лазић, Младен (1994). Систем и слом. Београд: Филип Вишњић.
- Лолић, Маринко (2009). Јасперсов покушај рехабилитације идеје универзитета. Филозофија и друштво 3/2009.
- Петковска, Сања (2012). Идеја универзитета и Болоњски процес,
- Социолошка луча, VI (1).
- Попер, Карл Р. (1993). Отворено друштво и његови непријатељи II, Београд: БИГЗ.

Проф. др Саво Лаушевић¹
Филозофски факултет у Никшићу
Универзитет Црне Горе
Катедра за филозофију

УНИВЕРЗИТЕТ: СУОЧАВАЊЕ И ОТПОР ПРЕМА МОЋИ

На самом почетку, исказујем некуртоазну захвалност Организатору Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, за покретање овог, пријеко потребног, дијалога о мјесту филозофског факултета на реформисаним универзитетима, у тренутку када то мјесто постаје не-мјесто, јер универзитети губе формат који обезбјеђује слободу истраживања и образовања као изворну основу неусловљеног мишљења, што је била и јесте основа Филозофског факултета. На том темељу филозофски факултет обезбјеђује универзум хуманистичког знања-образовања и тиме даје неопходни критички отпор моћи, ма са које стране долазила. Дијалог је покренут, али га треба продубити у реалном простору и времену ради промјене промјена образовне парадигме. Дијалог треба учинити плодним и дјелотворним, како би истрајали на реформи (реформи) у изворном значењу латинског глагола *reformatio*, *reformare*, тј. повратка на изворну (не корумпирану, чисту) форму. Подсјетимо се да је такву реформу, на сасвим другом пољу, намјеравао извршити Мартин Лутер², њемачки свештеник, вођа реформације и професор моралне филозофије на Универзитету у Ерфурту, у области католичке вјере и цркве када се она почела кварити увођењем индулгенције. Ова аналогија са Лутеровом реформацијом је сувишна због актуелних реформи образовања, које се предузимају на свим нивоима, а у име наводног прилагођавања савременим потребама. У том свјетлу данашње актуелне реформе образовања и посебно универзитета не враћају на добру форму из које је наводно образовање искочило, већ продубљују кризу и празне простор образовања. Одговорност је, не само на реформаторима, који најчешће долазе изван образовних институција, већ и на професорима и студентима, да сачувамо и унаприједимо универзитет као научно- образовну институцију. Та се одговорност треба извршити и према научној и друштвеној јавности у времену

1 sdvl@t-com.me

2 Мартин Лутер (1483–1546) је био оснивач хришћанске протестантске (лутеранске) цркве у Немачкој и један од вођа реформације. Разлог за реформу и обнову хришћанске вјере и цркве била је одлука папе Лава X да уведе институт индулгенције. Лутер је своје реформске ставове формулисао у 95 теза, које је 1517. године закуцао на врата цркве у Витенбергу. Овим је он тражио повратак изворном хришћанству, без обавезног посредовања цркве и настојањем да се вјера заснује на личној савјести.

формирања нове образовне парадигме унутар промјена у распореду и поретку глобалне моћи.

Јасно је да се у наше вријеме одвијају спољашњи и унутрашњи процеси усмјерени на промјену образовне парадигме. Хуманистичка парадигма образовања је одређена захтјевима да образовање и знање служе слободи саморазумијевања и разумијевања човјека, којом се он повезује са свијетом, другима (заједницом) и са собом. То је европска идеја образовања која важи у 19. и 20. вијеку, а која је најпотпуније реализована у хуманистичким гимназијама и хумболтовском универзитету. Ту идеју је под крај 19. вијека, најпрегнантније изразио Вилхелм фон Хумболт у својој Теорији човјековог образовања, када је као главни образовни циљ видио у проналажењу човјештва у нашој личности кроз „[...] повезивање нашег Ја са свијетом до најопштије, најпостицајније и најслободније интеракције.“ Према Хумболтовој идеји образовање је пут постајања човјеком кроз самосвјесно знање о себи и свијету. Јасно је да у тој идеји образовања бруји звон Хегелове Феноменологије духа. У том свјетлу се данас отварају питања: У којој је мјери остварена ова хуманистичка идеја образовања и да ли она важи у наше вријеме? Ако јој престаје важење која је нормативна идеја образовања замјењује? Да ли је та нова идеја у знаку нечовјечности или пак пост-хуманистичког заборав човјека? Јасно је да у основи идеје образовања одувјек стоји једна антропологија, тј. једно саморазумијевање и разумијевање човјека. Кантовско питање: Шта је човјек?, не може заобићи ниједно друго питање па ни питање о образовању и универзитету. То је знао Хумболт и сви велики реформатори образовања којих, данас, нажалост нема, па мјесто реформатора заузимају анонимни администратори моћи.

Почетна дијагностичка хипотеза је да су најновије реформе универзитета – инициране Сорбонском декларацијом³ и започете Болоњским договором Европских министара просвете 1998 и прихваћене од 49. земаља, да своје образовне системе заједнички ускладе, кроз тзв. европски простор високог образовања. – засвојисход имале, поред извјесних позитивности на економском плану, кварење културе аутономије и перманентно уништавање универзитета и његове нормативне идеје. Испостављеном декларативних одлука о неопходности усклађивања архитектуре европског система образовања ради јединственог тржишта и слободног кретања радне снаге, овог, изван-универзитетског, неформалног и међународног, чиновничког тијела започео је Болоњски процес реформи реформи.

То, назовимо, усклађивање и кварење је превасходно у губљењу нормативне идеје универзитетског образовања која заправо чини суштински оквир и неопходну форму универзитета. Без те идеје није могуће замислити и практиковати академску слободу истраживања и образовања кроз критичко и неусловљено мишљење као основни аксиом универзитетског рада. Универзитети лишени ове нормативне идејесуугроженикаослободнеистраживачкеиобразовнеи

³ Сорбонску декларацију су иницирали министри просвете Француске, Њемачке, В. Британије и Италије 1998. године.

институције на начин инструментализације и условљавања од надређених центара актуелне: економске, политичке, идеолошке и војне моћи.

Универзитет и моћ: задобијање идеје универзитета

Питање односа универзитета и моћи враћа нас у пред- ренесансну епоху средњовјековног образовања, на топос настајања најстаријег европског универзитета у Болоњи крајем XI вијеку⁴, а који је своје признање добио чувеном повељом *Autentica Habita* у XII вијеку. *Autentica Habita* је била повеља коју је Фридрих I Барбароса 1158. г. дао болоњским докторима права да се слободно баве подучавањем студената, за њихову исказану лојалност и признање легалитета императору, на темељу империјалног, римског права, да управљају новоосвојеним територијама републике Ломбардије.

Парадоксално је да је овај почетни акт признања аутономије и слободе првом европском универзитету заснован на поклону од стране империјалне моћи као награде за правно оправдање – тумачење којим су болоњски доктори права признали примат империјалном над локалним правом. Догодило се чудо да је империјална моћ даровала извјесну слободу и аутономију универзитету као привилегију за створену заједницу наставника и студената (*societas magistrorum et discipulorum*) под називом универзитет (*univerzitas*). Тиме је *Autentica Habita* учинила проходним путеве знања и образовања научницима и студентима на начин задобијања регулативне идеје универзитета.

Из овог повратка на почетке универзитета треба извући поуке да је постављена слобода и аутономија у регулативну идеју универзитета као претпоставку реалних универзитета. То значи да је универзитет постављен наспрам државне моћи и признат од ње, као простор изван условљавања, а у знаку извјесне аутономије. Управо ту је настала та немогућа могућност постављања и ширења слободе и аутономије која је развијала и трансформисала европске универзитете кроз њихову миленијумску историју. Дакле, кроз ту историју је евидентан отпор и критичко супростављање свим облицима моћи у име слободе, истине и правде, аутентичних и интристичних вриједности универзитета. Најистуренији фронт овог критичког корпуса универзитета управо је припао и припада филозофским факултетима, односно, хуманистичким дисциплинама које се студирају на њима.

У овом контексту се поставља питање односа државе и универзитета у епохи друштва знања гдје се информације и знање дефинишу као главни економски и развојни ресурси.

4 Историчари вјерују да је Универзитет у Болоњи започео 1088 године, док је признање *Autentica Habita* дошло 1158. Овај први универзитет је поред права увео и хуманистичке науке, касније и теологију, математику и музику.

Кантов спор међу факултетима и болоњска реформа

Други случај тематизовања суштине универзитета долази из XVIII, а даје га филозоф Имануел Кант у свом спису Спор међу факултетима⁵. У средишту тог тематизовања универзитета стоји спор и спорење. Факултети као дијелови јединственог универзитета су спору? Кант тематизује спорење између „нижег“ филозофског факултета на једној страни и „виших“ факултета, теолошког, правног и медицинског, на другој страни⁶. Поједностављено речено ради се о спору виших, читај корисних и нижег, бескорисног факултета, односно струка које они стварају. У позадини ове Кантове подјеле стоји његово разликовање приватне и јавне употребе ума⁷. Чујмо Кантово разликовање:

„Под јавном употребом човјековог властитог ума подразумемијем ону коју неко, као научник, чини пред свеколиком читалачком публиком. Под приватном употребом називам ону коју он од свог ума смије да чини у извјесним грађанским дужностима и службама које су му повјерене.“⁸

Наиме, јавна употреба ума, као основа образовања и просвете мора увијек да буде слободна. Док приватна употреба ума смије да буде ограничена. Зато критериј Кантове подјеле на више и ниже се тиче могућности инструменталног коришћења факултетских струка у држави и друштву. Из позиције употребног вредновања највиших институција знања и образовања од стране моћи Кант иронично приписује епитет „виши“ управо оним факултетима чија су знања и образовне струке више употребљиве. Они су виши јер су кориснији, употребљивији и у инструменталном смислу вреднији. Њихово знање је техничко, тј. усмјерено на раскривање и показивање свијета ствари и појава у њиховој употреби као оруђа или пак сировина. У том свјетлу Мартин Хајдегер може рећи да модерна техника раскрива и изазива раскривено ради владавине над њим.⁹

Дакле, гледано споља, изван универзитета као иманентно научне и образовне институције, из позиције служења, виши су они факултети који су више упућени на техничност, они користе обичним људима, више служе друштву и држави. Преко виших факултета и њихових професија власт утиче на обични народ јер су они функционализовани у чиновничке службе (свештеничке, правне, медицинске). На другој страни је нижи, Филозофски факултет, непогодан за спољашњу, инструменталну употребу. Али, гледано изнутра, управо филозофског

5 И. Кант, Спор међу факултетима. У Ум и слобода (зборник) Велика едиција идеје. Београд, 1974. стр. 179–193

6 Структурну цјелину универзитета из XVIII вијека су сачињавали: нижи филозофски факултет и виши: теолошки, правни и медицински факултет. Технички факултети су тек касније постали дијелови универзитета.

7 И. Кант, Одговор на питање: Шта је просветитељство?. У Ум и слобода (зборник) Велика едиција идеје. Београд, 1974. стр. 43–48

8 Исто, стр. 44.

9 М. Хајдегер, Питање о техници: предавања и расправе, Београд: Плато, 1999. стр. 9–32.

факултет заузима средишње мјесто и чини основу универзитета. Могло би се закључити да без филозофског факултета, односно њим изазваног инхерентног спорења између инструменталних и интристичних вриједности, није могућа конституција, нити опстанак универзитета као научне и образовне институције.

Управо овдје израста тај конститутивни спор међу факултетима. Он је у знаку аутономије ума којом се јемчи истинитост сваког универзитетског знања и образовања. Тај спор постоји и данас као иманентно спорење и конститутивни дијалог кроз који се одржава и развија противурјечни живот универзитета. Овај спор долази до израза, нарочито у кризним временима када се мијења универзитетска парадигма. Супростављене снаге које воде борбу су начелно исте, као у Кантово доба, само што имају друга имена. Који су то данас „виши“ факултети? Листу Кантових виших факултета: теологија, право и медицина, данас треба проширити са техничким, биотехнолошким, економским, кибернетичким, информатичким и другим, који су у знаку корисног и употребљивог знања, тј. у функцији обуке за тржиште рада. Од ових се факултета тражи да мотре на захтјеве тржишта, да слушају и да се прилагођавају кретању капитала и његовим потребама за новим техникама и технологијама.

У актуелним болоњским реформама тзв. виши факултети намећу промјене које су у знаку обуке експерата, пословних људи и стручњака потребних држави, односно корпорацији. Од ових се факултета тражи и очекује послушност (кооперативност) и суспензија слобода у истраживању и образовању по принципу: Вежи коња гдје ти газда каже, тј. истражуј што ти наручилац каже, образуј како ти налаже држава, односно корпорација, слиједи неку доктрину (идеологију) без обзира на истину. На овај је начин слобода науке и образовања као инхерентни циљ универзитета инструментализована, последица тога јесте губитак интристичне вриједности знања- образовања ради поковања употребној вриједности коју диктира тржиште и спољашњи ауторитети моћи. Последица тога је кардинално раздвајање знања и образовања. Сад знање може да егзистира без образовања. У таквој констелацији универзитети постају погони за обуку стручњака и експерата за радна мјеста која тражи тржиште рада. У овој констелацији знање се везује за моћ и постаје ресурс моћи. Последица овог је срастање државне канцеларије односно погона са научним институтима и факултетима. Нус-појаве ове симбиозе су професори-политичари и политичари-професори, професори – економисти и економисти -менаџери-професори, професори-љекари и љекари-професори, итд.

Многи ће рећи: Шта је у томе лоше? На нивоу мишљења и дјеловања лоше је када мјесто слободе заузима служење и послушност. На нивоу знања, тј. истраживања лоше је када мјесто истине заузима неистина. Тада примјера ради, политичар или менаџер, на темељу моћи, коруптивно запосједа универзитетску катедру. На нивоу етике позива, лоше је када се хибридизују супростављени морални кодекси нпр. политичара и професора или профитних менаџера и професора.

Јасно је да се универзитет не може одрећи трансфера знања и образовања, тј. његове употребљивости, зато не може одбацити захтјеве који се упућују његовим „вишим“ факултетима. Али са друге стране универзитет мора сачувати свој субјективитет, аутономију, свој легитимитет, односно, слободу и аутономију као *conditio sine qua non*. Без тога универзитет не може обављати своју примарну дјелатност истраживања и образовања. А та страна је кантовски речено у рукама нижих факултета. Они су нижи из позиције свакодневне употребе, али су виши из позиције једне више корисности за очување аутономије и слободе универзитета као таквог. Та виша корисност је у знаку нормативне идеје универзитета која је повјерена филозофском факултету.

Спор на актуелним универзитетима је и даље спор између примijeњених, техничких, биотехничких, економских, правних, кибернетичких, информатичких факултета са филозофским факултетом који заступа космос хуманистичких наука којем треба данас придодати и корпус умјетности и наука о умјетности. Оба супростављена тabora су неопходна за универзитет, побједа једног и елиминисање другог, пут је ка уништењу универзитета.

У савременом свијету универзитети не могу избјећи унутарсвијетску позицију, тј. отвореност за трансфере знања и вјештина за потребе људи, друштава и држава. Са друге стране универзитети морају имати свој свијет интристичних вриједности утемељен на слободном духу и идеји универзитета. На овај други задатак опомиње филозофски факултет кога Кант назива нижим, у смислу темеља којима се подзиђује и држи укупна зграда универзитета. Морамо бити свјесни, као припадници појединих факултета и универзитета као цјелине о животворности овог спора захваљујући којем универзитети као највише научно-образовне институције, себе развијају, унапређују и очувавају.

Имајући ово у виду постаје јасно да тема о филозофском факултету и идеји универзитета није примарно усмјерена на бригу за опстанак једног факултета који носи назив филозофски. У средишту интересовања је, заправо, идеја универзитета и опстанак универзитета као научно-образовне форме, с обзиром на његову иманентну суштину и његов задатак у савременом свијету. Утолико је расправа о филозофском факултету расправа о идеји универзитета као живом духовном средишту. Без тог животворног духа, који вођен највишим вриједностима слободе истраживања и образовања, универзитет може бити лишен духовног водства идеје и срозан на прости инструментални погон за обуку и штанцовање стручњака који имају употребљиво знање, али без образоване личности која може да располаже и носи дату струку.

Филозофски факултети као неопходни структурни дјелови универзитета морају по природи ствари да критички преиспитују шта универзитет јесте, а то значи да се супроставе сваком затварању, догматизовању и инструментализацији универзитета које заробљава ум и слободу и тиме запречава путеве за слободно мишљење и научну истину. У томе лежи идеја универзитета. Брига о идеји универзитета по природи ствари припада филозофском факултету. Зато је он

епицентар и чувар духовног средишта универзитета. Јер, када се та идеја изда и изгуби, онда универзитет подсијеча своје духовне и антрополошке темеље.

У наше доба тзв. болоњске реформе универзитета идеја универзитета је запала у кризу. Духовно средиште и иманентне вриједности универзитета су доведене у питање јер су надјачале силе инструменталног трансфера знања које долазе од кантовски речено виших, читај техничких и примијењених факултета над факултетима хуманистичких наука. О томе свједочи реформски курс у којем тржиште и постаје доминантни критериј универзитетског дјеловања и самовредновања. То стање изазива хајдегеровску тјескобу, односно, мучнину у Сартровом и Левинасовом смислу. Мучнина произилази из немогућности да се буде оно што јесмо, затворени и оковани служењем. Али како примјећује Левинас:

„У мучнини се налази одбијање да се у њој остане, један напор да се из ње изађе“¹⁰. Отуда, мучнина и nelaгода су први кораци који треба да воде ка избављењу и изласку из овог стања. На том путу избављења је неопходно оголити постојеће стање у реформама универзитета.

10 E. Levinas, O izbavljenju. U Zbornik: Smisao transcendencije (O izbavljenju, Kad Bog upada u mišljenje, Bog, smrt i vrijeme, Etika kao prva filozofija), Pravoslavno-bogoslovski fakultet Foča, Društvo filozofa Crne Gore, Matica srpska-društvo članova u Crnoj Gori, Nikšić- Foča, 2017. str. 53

Проф. др Борис Б. Брајовић¹
Универзитет Црне Горе
Филозофски факултет у Никшићу
Катедра за филозофију

ЗАЈЕДНИЦА И УНИВЕРЗИТЕТ

Питањем заједнице у којој се налази концепт образовања желим започети разговор у вези са идејом Универзитета. У том питању, чини ми се, налази се и одговор на то шта је данас Универзитет и гдје се ми то налазимо, садаиовдје, овимпросторијама, далиусједиштунекогдијела Универзитета или у његовом средишту, што би по Канту био управо Филозофски факултет као онај који једини има у себи ону истиниту универзалну, панепистимијску важност образовања из које је могуће оваплотити и реконструисати или прије конструисати саму идеју Универзитета. А ту идеју, опет ишчитавајући Канта, могуће је оваплотити само из истине и слободе², као оних критичких потенцијала одњегованих само и управо у топосу Филозофског факултета, који једини може промислити и поставити мјеру нормативног хуманизма претпостављеног у сваком образовању и обликовању човјека. Али данас Универзитет није исто што је био у прошлости, не само у времену о којем Кант промишља, него и у непосредно блиској прошлости и овдје већ можемо говорити да је Универзитет могуће само мислити без оног утемељујућег *universitas*, дакле, без оне објединујуће и оријентишуће црте цјеловитости захвата у људскост која се може само видјети из смисаоних релација интерперсоналног огледања. Универзитет није више мјесто одговорности за другог и сусрета са другим, мјесто посвећења у заједницу љубитеља калокагатијског. А о томе је овдје ријеч о недостатку перипатетике, односно о немогућности онога мислити заједно, о дефициту академске анагнозе која се још једино у литургијској пракси задржала. Читати и мислити заједно насупрот нововјековном академском солипсизму у којем *he sola scriptura* довести до политизације образовања и фрагментације знања уподобљава се сада неком историјски ситуираном концепту, некој везаности неком *Bindung*-у, а не *Bildung*-у, како то питање формулише Алаида Асман, дакле, некој еволуцијској или

1 borisbbrajovic@gmail.com

2 Хумболтов идеал интегралног и интегративног знања, који је заснован на античком моделу који је консупстанцијализован кроз просвјетитељство и други хуманизам, има у себи три неодвојива и међузависна чина: начело истраживања и с њим повезану слободу пропитивања и излагања знања, начело слободе мишљења кроз учење и подучавање и удомљеност истине и то истине о човјеку у простору хуманистичких наука, која је могућа само у оквиру Филозофског факултета.

темпоралној усредишњености, и оно није више засновано на некој идеји, неком замишљеном концепту који ће бити виђен и смјештен из и у будућност. Овдје би било свакако драгоцјено упутити на Гадамеров увод у његову књигу Истина и метода, под насловом Значај хуманистичке традиције за духовне науке, а који се односи на аналитику појма образовања у XVIII и XIX вијеку који се још код Канта не појављује у оном експлицитном виду као код Хегела. Занимљива је овдје и експликација њемачке ријечи Bild и њеног преимућства над латинским еквивалентом, али не и епивалентом, formatio. Јер у основи ријечи „образовање (Bildung)“ стоји „образ (Bild)“. У појму форме, каже Гадамер, нема оне тајанствене двостраности којом „лик (Bild)“ обухвата истовремено и копију слике (Nachbild) и узор (Vorbild). Иако интересантна, читава та историја њемачког појма Bildung, која упућује и једним дијелом на иконоборачку проблематику, са свим својим варијацијама код Канта, Шилера, Шлегела, Хегела и Хумболта, за нашу тему није животно важна, већ је можемо сажети и њен разнородни садржај ишчитати најбоље преко одређења која ће она наћи код чувеног швајцарског педагога и реформатора образовања Јохана Хајнриха Песталоција у чијем Bildung значи Bildung „главе, срца и руку“. Он у духу егзиперијевске гносеологије закључује да на исти начин како „[...] око жели да види, ухо жели да чује, нога жели да хода и рука жели да хвата“, тако исто и „[...] срце жели да верује и да воли, ум жели да мисли“. Тај модел плероматског образовања или посвећења човјека у његову човјечност полако ће атрофирати односно развити све оне етиолошке слабости које су биле конструкционо постављене у XVIII и XIX вијеку, а које су заправо већ изражене у самом освиту универзитета у XII и XIII вијеку. Јасни су паралелизми просвјетитељског концепта самообликовања и самоодређења у перформативу да је образовање и култура задатак свих, позив упућен свима, са оним процесима који започињу у средњем вијеку, већ од трећег латеранског концила 1179. године када је папа Александар прогласио начело бесплатне наставе, доступне свима онима који желе да се школују, јер је знање дар божији па се не смије продавати. Иако се на први поглед чини да иза просвјетитељског и средњовјековног мотива о доступности знања свим групама нема пуно сличности, у основи је истородни механизам контроле. Једне контроле којим је папство жељело приморати професоре и асистенте на субвенције које ће им оно само давати у склопу конфесионалних бенефиција и тиме их довести у зависан положај и друге гдје ће приступ свим групама бити модел социјалне контроле.

Једнако као што сада можемо рећи да Универзитет није више везан за universitas Хајдегер ће у свом конфесионално исповједном (полупокајном) Писму о хуманизму из 1946. године сугерисати Бофреу то и за хуманизам, то јест да уколико желимо мислити и дјеловати хуманистички морамо одустати од ријечи хуманизам јер она не погађа више оно суштинско у humanitas-у. Дерида ће управо пратећи институт исповиједања (на латинском profiteor, professus sum) у свом тексту о безусловности Универзитета, нагласити значај перформативности исповиједања као могућности онога не само све рећи, објавити, отворено изјавити, већ и себе заложити као модел по којем се може рехабилитовати

сама идеја Универзитета тиме што ће залог таквог „рада“ преузети професори. Дакле, питање је око појма заједнице у којој се налази образовање. Да ли се образовање налази у средишту корпоративне културе, а заправо у средишту простора контроле и дистрибуције знања у којем је кључни и одређујући економски принцип, тзв. вокационализам, знања за рад, знања за тржиште рада, принцип надничарења и плаћања за резултате? Она култура која свој малигнитет, по Делезу, налази у дивергентној тачки сталне трансформације и бескрајног одлагања, у оним модулационим механизмима промјене из дисциплинарног поретка друштва у друштва контроле, гдје долази до супституције производећих топоса и гдје су фабрике као мјеста производње замијењена услугама и активностима заправо производима и менаџерима, а школе постале простори континуираног образовања и недовршених знања и вјештина. По Делезу све у том друштву контроле, па и образовање или управо оно најприје, завршава у предузетништву као манипулативном систему управљања. „Породица, школа, војска и фабрика нису више аналогна, али различита места која конвергирају ка власнику, било држави или некој приватној снази, већ деформишуће или трансформишуће шифриране конфигурације јединственог предузетништва где су администратори једини преостали људи“, злокобно ће записати Делез. Свјedoци тога застрашујућег и кастрирајућег академског става су тзв. часописи на sci index листама, у којима објављују чланке (које нико и не чита) академци коју су натјерани на то зарад контроле и стандардизације мишљења, а насупрот сваке врсте интелектуалног промишљања и аутентичности. Насупрот томе или упркос томе образовање би требало бити у срцу кинонијске културе, онога вида заједнице коју Нанси ситуира у грчком појму клиномен, нагнуће једних према другима и гдје образовање не значи само интеграцију знања у људски живот, већ отвореност једног живота оличеног у личности човјека другом животу друге личности. И та два исходишта или изворишта (а можемо их наћи много више, а овдје их ситуирам у овај избор) од којих је оно друго (образовање као ствар заједнице) готово пресахкло, а друго тек набујало. Ријеч је о једном до недавно дјелатном моделу образовања и једној идеји универзитета какву је успоставио Хумболт и други модел који је започео средином осамдесетих година на америчком тлу и међу америчким високошколским установама, а о којем ће тако компетентно говорити Ален Блум у својој књизи Сумрак америчког ума и који ће добити свој коначни моделовани лик у тзв. болоњском процесу. Идеја Универзитета би могла постојати без Универзитета, али Универзитет не може без идеје Универзитета. Зато нас чекају дубока цивилизацијска и политичка преиспитивања и хуманистике и хуманоидностике у свјетлу универзитетске апокалиптике.

Проф. др Владимир Милисављевић¹
Институт друштвених наука
Београд

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ И ДВА МОДЕЛА ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА

Тему нашег саветовања, „Идеја филозофског факултета и савремени универзитет“, разумео сам као позив да заједно промислимо сопствени положај као наставника филозофског факултета како с обзиром на оно што би та институција требало да буде – у том смислу схватам израз „идеја филозофског факултета“ – тако и с обзиром на његов фактички положај у оквиру савременог универзитета, који нам се намеће као мало привлачна стварност. Из поменутог наслова може се, дакле, разабрати извесна напетост између идеје и стварности, која захтева начелну рефлексiju. Такав приступ сасвим одговара духу великих филозофа модерног доба, који су своја размишљања о универзитету поставили на највишу теоријску раван. Тако, на пример, Фихтеов *Дедуковани план оснивања једне високообразовне установе у Берлину* садржи темељна филозофска разматрања о односу између идеје и стварности. У њему Фихте каже да прави научник треба да има корен свог свеукупног живота у идеји, и да посматра стварност само полазећи од ње, а да никако не сме да усвоји супротно начело да идеја мора да се усаглашава са стварношћу.² Хегел је отишао још даље у разradi ове велике метафизичке теме. Он је у својој филозофији настојао да превазиђе супротност између идеје и стварности тако што је идеју схватио као принцип који у себи садржи енергију сопственог остварења.³ Хегелов појам идеје није, међутим, успео да се наметне као обавезујући. Зато се стварност и данас најчешће схвата као супротност идеје. Напетост између идеје и стварности одређује и композицију мог излагања, у којем ће најпре бити речи о идеји филозофског факултета, а затим о његовом стварном положају. На специфичан начин, та напетост се провлачи и кроз историју високог образовања у модерној Европи, где се јавља у виду подвојености између хумболтовске идеје универзитета и модела специјалистичког високог образовања, који је настао у Француској у Наполеоново доба.

1 vladimir.milislavljovic@yahoo.com

2 Johann Gottlieb Fichte, „Deduzierter Plan einer zu Berlin zu errichtenden höheren Lehranstalt“, u: *Fichtes Werke* (прир. Immanuel Hermann Fichte), том VIII, Veit & Comp., Berlin, 1845/1846, стр. 110.

3 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Wissenschaft der Logik*, том II, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986, стр. 500.

1.

Претходна излагања показала су како су немачки филозофи с краја 18. и почетка 19. века промишљали место филозофског факултета.⁴ Сажимајући, можемо рећи да су они у филозофском факултету видели образовну институцију која отеловљује највише вредности човечанства: истину као једино мерило просуђивања, слободу мишљења и истраживања, као и идеал потпуног образовања слободног грађанина државе.⁵ Схватање да филозофски факултет чини суштину или основу читавог универзитета, које је имплицитно присутно већ код Канта, први пут је изричито формулисао Шлајермахер.⁶ То схватање делиће и потоњи филозофи, попут Јасперса који је тврдио да филозофски факултет, ако имамо у виду само истраживање и чисту теорију, већ сам за себе представља читав универзитет.⁷

Да би своју концепцију учинили уверљивом, филозофи су морали да се боре против традиционалног примата других факултета, теолошког, правног и медицинског. Ту борбу започео је већ Кант. Још у његово време три поменута факултета називана су „вишим“, док је филозофски носио скромно име „нижег“.⁸ Између осталог, професори нижег факултета имали су и нижа примања. Кант се, међутим, није залагао за побољшање материјалног положаја својих колега, већ је настојао да одбрани схватање да је филозофски факултет место слободе научног мишљења, која представља највишу и универзалну вредност. Кант се надао да ће такво одређење филозофског факултета довести до преокрета – да ће филозофски факултет учинити вишим од оних који су, додуше, отменији, али су лишени помало плебејског преимућства слободе, пошто у свом научавању остају подложни заповестима јавне власти. У том смислу, његова разматрања имају револуционарни карактер. Један став из нацрта за спис о *Спору међу факултетима* гласи овако: „Најнижи међу факултетима једанпут мора постати највиши, тј. [он мора] све потчинити законодавству ума“.⁹ Очигледно је да је та формулација надахнута познатим местом из јеванђеља: „Тако ће бити пошљедњи први и први пошљедњи; јер је много званијех а мало избранијех“ (Мт 20, 16).¹⁰ Али,

4 Упор. Мишо Кулић, „Филозофија, идеја филозофског факултета и криза универзитета“ (у овој публикацији).

5 Wilhelm von Humboldt, „Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin“, у: Wilhelm von Humboldt, *Ausgewählte philosophische Schriften*, Dürr, Leipzig, 1910, стр. 204–210.

6 Friedrich Schleiermacher, „Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn“, у: Eduard Spranger, *Über das Wesen der Universität*, Felix Meiner, Leipzig, 1919, стр. 147.

7 Karl Jaspers, „Die Idee der Universität“, у: Karl Jaspers, Kurt Rossmann, *Die Idee der Universität*, Springer, Berlin/Heidelberg, 1961, стр. 105.

8 Immanuel Kant, „Der Streit der Fakultäten“, у: *Kant's Werke*, том VII, Reimer, Berlin, 1907, стр. 18–20.

9 Наведено према: Jürgen Mittelstraß, „Der Streit der Fakultäten und die Philosophie“, у: Volker Gerhardt (прир.), *Kant im Streit der Fakultäten*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2005, стр. 46, бел. 17.

10 Упор. I. Kant, „Der Streit der Fakultäten“, *op. cit.*, стр. 35: „Тако би се заиста једанпут могло

Кантове речи лако могу да подсети и на ставове младога Маркса о еманципацији најуниженије класе, пролетера, која ће донети слободу за све.

Да је хтео да иде корак даље у прошлост, Кант је већ у историји „нижег факултета“ могао пронаћи везу са принципом слободе и слободног истраживања до које му је било стало. Филозофски факултет настао је из такозваног факултета уметности или вештина (*facultas artium*). У средњем веку, тај факултет називан је нижим јер је представљао припремни ступањ за више факултете: да би се уписао на студије теологије, права или медицине, студент је претходно морао да стекне титулу магистра на факултету уметности. Зато је атмосфера на том факултету била веома динамична: ту су студирали многобројни млади људи, најчешће у узрасту између 14 и 20 година, који су, како изгледа, међу собом и са својим наставницима водили много живље и слободније дискусије него старији студенти других факултета, ближих политичкој и црквеној власти.¹¹ *Artes* које су се проучавале на факултету уметности нису биле уметности у модерном смислу речи, већ слободне „вештине“ (*artes liberales*) или, пре, науке, чије је познавање сматрано претпоставком даљег образовања. Према средњовековном курикулуму, најпре се изучавао *trivium*, који је обухватао граматiku, реторiku и дијалектику, а затим *quadrivium*, који су чиниле аритметика, геометрија, музика и астрономија (при чему „музика“ није била схваћена у смислу данашњег појма, већ као теорија хармоније). Порекло филозофског факултета из факултета уметности оставило је трага у скраћеницама В.А. и М.А. које су и сада у употреби у англосаксонском свету. Оне потичу од средњовековних универзитетских титула *baccalaureus artium*, односно *magister artium*, које су се стицале на факултету уметности.¹² Наравно, факултет уметности био је назван нижим и зато да би се изразила подређеност наука које су се на њему изучавале теологији као највишој науци. Али, већ и само постојање једног факултета уметности у средњем веку значило је признање извесне самосталности одговарајуће области студија. У том смислу, нижи статус филозофског факултета у оквиру универзитета био је већ у средњем веку јемство његове, колико год ограничене, слободе.

Важан је још један вид слободе, који стоји у вези са античким и средњовековним појмом слободних вештина: науке које се изучавају на факултету уметности слободне су и због тога што не служе неком утилитарном циљу, већ су саме себи сврха, за разлику од ропских, обичних или механичких вештина (*artes serviles, vulgares, mechanicae*). Тако се већ у предисторији филозофског факултета идеја слободе и слободног истраживања јавља у два облика: као релативна слобода од теологије и као слобода од императива практичне корисности.

догодити да последњи постану први (да нижи факултет постане виши)“.

11 Olaf Pedersen, *The first universities: Studium generale and the origins of university education in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, стр. 194, 272.

12 Филозофски факултет је тек касно добио право да додељује титулу доктора (Ph.D.); та привилегија припадала је само вишим факултетима. Упор. Jens Timmermann, „Kant's ‚Streit‘ und die Universität von morgen“, у: V. Gerhardt, *op. cit.*, стр. 81.

2.

Акценти питања о слободи филозофског факултета премештају се у модерно доба. И даље је од значаја његова слобода од принуде на производњу знања које се може применити или искористити за практичне сврхе. С друге стране, слобода научног мишљења више се не схвата толико као независност од ауторитета теологије колико као независност од државне власти.

И то је уочљиво већ код Канта. Пажљивом читаоцу списка о *Спору међу факултетима* неће промаћи да Кантов главни противник није теолошки факултет као такав, већ је то политичка власт, која стоји иза ауторитета виших факултета и овлашћује их да се уплићу у научна питања полазећи од сопствених догматских претпоставки, на штету слободног мишљења.¹³ Касније ће проблематични однос између државе и филозофског факултета постати још очигледнији. Уопште узев, проблем се састоји у томе што филозофски факултет зависи од државе, која га оснива, финансира и обезбеђује услове његовог рада, а државна власт истовремено треба да допусти да тај факултет буде независан од ње. Како изаћи на крај са ситуацијама у којима постоји сумња да слободно мишљење које се развија на филозофском факултету шкоди интересима државе, на пример тиме што доводи у питање учења која се излажу на вишим факултетима? Кантов одговор на то питање сводио се на тврдњу да је заједница слободних научника толико маргинална и лишена утицаја на народ да државна власт уопште не треба да брине због спорова који се у њој воде, пошто они не могу да наруше њен ауторитет (што, према Канту, не важи и за постављене јавне службенике, духовнике, магистрате или лекаре, који тај утицај имају, због чега су и обавезни да поступају према прописима јавне власти).¹⁴ У томе Кант није био у праву: утицај републике учених на јавно мњење био је знатан већ у његово време. С друге стране, Кант је сматрао да сама влада мора имати интереса за истину и унапређење науке, и то ради остварења сопствених циљева, те да већ и због тога треба да допусти независни рад филозофског факултета.¹⁵ Међутим, ни то оптимистичко очекивање није одговарало стварности.

Између Кантовог концепта филозофског факултета и Хумболтове идеје универзитета постоји препознатљива сродност, упркос томе што Хумболт, као ни други реформатори немачког универзитета с почетка 19. века, није много полагао на концепцију из списка о *Спору међу факултетима*. Као и Кант, овај велики филолог и хуманиста у политичком погледу пре свега је либерал. Стога се и он залаже за принцип неинтервенисања државе као најбољи начин да се наука и образовање унапреде. Хумболт је, међутим, отишао даље од Канта. Он је проширио досег принципа слободе, који је Кант захтевао само за филозофски

13 Од апсолутистичког владара потекла је и цензура Кантових филозофских погледа на умну религију, о којој је реч у предговору Кантовог дела (I. Kant, *исто*, стр. 5–11).

14 *Исто*, стр. 34–35.

15 *Исто*, стр. 28–29, 32.

факултет, на читав универзитет.¹⁶ Држава, каже Хумболт, од универзитета и учених друштава „не треба да тражи ништа од онога што се непосредно и изравно односи на њу, већ да гаји унутрашње уверење да ће они, ако постигну своју крајњу сврху, испунити и њене сврхе, и то са једног много вишег и обухватнијег становишта, на којем се могу употребити силе и полуге сасвим другачије од оних које она [држава] може да покрене.“¹⁷

Из ових речи произлази да универзитет и држава имају заједничку сврху. Хумболт не каже изричито која је то сврха, али се његово мишљење може разабрати из остатка списка. Он не образлаже, попут Канта, вредност принципа академске слободе посебним интересом владе за истину и науку. По Хумболту, „корисност“ универзитета лежи у одређеном образовању карактера и диспозиција за делање: мада нема непосредног практичног учинка, образовање које он пружа од виталне је важности и за државу јер обликује њене будуће грађане у духу слободе.¹⁸ Нажалост, Хумболт нас оставља без конкретног одговора на питање зашто би влада која сама не дели либералне погледе морала прихватити као свој циљ слободу грађана.

3.

Хумболтов предлог реформе универзитета имао је мисаону основу у идеалистичкој филозофији. Ова је, супротстављајући се механицизму, настојала да афирмише становиште органског јединства и у области образовања. Наслеђе немачке класичне филозофије може се препознати још и у Јасперсовој дијагнози савременог универзитета који је на путу да се извргне у пуки „агрегат“ различитих стручних школа (*Fachschulen*). Како Јасперс каже, универзитет се од слободне корпорације, *universitas studiorum*, претворио у институцију чија се *universalitas* састоји још једино у томе што он у себи обухвата мноштво различитих фахова који равнодушно постоје један поред другог. Према Јасперсу, такво стање може се превладати једино ако се поново успостави перспектива целине. За њу јемчи идеја науке, при чему филозофија има одлучујућу улогу.¹⁹ Како је, међутим, дошло до тога да универзитет постане пуки агрегат разноврсних фахова и знања?

Познавање стања високог образовања у Француској крајем 18. и почетком 19. века допушта да се боље разуме идеја хумболтовског универзитета. „Реформа“ универзитета, која непрекидно траје од тада све до данашњег дана, кренула је из те земље.

16 Kurt Rossmann, „Von der Notwendigkeit, den Bedingungen und den Möglichkeiten der deutschen Universitätsreform“, у: Karl Jaspers, Kurt Rossmann, *op. cit.*, стр. 187.

17 Wilhelm von Humboldt, *исто*, стр. 209.

18 *Исто*, стр. 207–209.

19 K. Jaspers, *исто*, стр. 4, 71–72, 101. Упор. Кантову критику схватања о искуству као хаотичном „агрегату“ различитих емпиријских закона, којем он супротставља своје виђење искуства као јединственог „система“ (Immanuel Kant, „Erste Einleitung in die Kritik der Urteilskraft“, у: *Kant's Werke*, том XX, Reimer, Berlin, 1908, стр. 208–209).

Универзитет се нашао на удару Француске револуције као једна од институција које су биле симболи сталешког друштва. Револуционари су настојали да униште све старе корпорације, па су, заједно с парламентима, укинули и универзитете, као и пратеће колегијуме (*les collèges*), образовне установе које су водили монашки редови. Револуционарна влада покушала је да очисти друштвени и политички живот од свега што је наслеђено и традиционално – довољно је поменути реформе у области права – што се могло постићи само ако се институције заснују сасвим изнова. Све до Наполеоновог доба и сама реч „универзитет“ проскрибована је као знак прошлости и назадњаштва. У првом таласу револуције, Правни и Медицински факултет преименовани су у Правну, односно Медицинску школу, док је Теолошки факултет најпре укинут.²⁰

Истовремено са тим јавља се један нови моменат, који ће остати трајно обележје француског система високог образовања. Било је то оснивање високих или великих школа (*les grandes écoles*) у време Директоријума. Те школе замишљене су као установе за професионално и специјалистичко образовање или обуку, по чему су представљале изразиту супротност универзитета, односно факултета.²¹ У том феномену може се препознати окретање против хуманистичке традиције у образовању, чији је главни носилац у старом режиму био језуитски ред, и усмеравање на технику и природне науке, експерименталне и егзактне, зарад њихових практичних резултата. Тај преокрет био је надахнут радикалним просветитељским погледима.

Истини за вољу, мора се признати да традиција ни овде није била сасвим одсутна. Подземни континуитет између старог и новог режима, о којем је говорио Токвил, био је присутан и када је реч о великим школама. Још док је краљевски апсолутизам био на врхунцу основан је читав низ школа које бисмо данас назвали техничким. Таква је била *École des mines*, на којој су се школовали рударски инжењери, коју је основао Луј XVI (1783), или још старија грађевинска школа, *École royale des ponts et chaussées* (1747). Међу техничким институцијама високог образовања посебно су значајне биле инжењерске војне школе. Али, установе те врсте добиће највећи престиж тек након Француске револуције.

Међу њима је најпознатија војна Политехничка школа. Њен углед у Француској био је огроман све до недавно, захваљујући темељном изучавању наука, пре свега математике и физике, и строгом поступку селекције студената. Чини се, ипак, да се престиж Политехнике само делимично објашњава тиме што је реч о војној школи. Важније је то што она спада у образовне установе које су интегрални део система државне администрације, која над њима врши строг надзор, али им заузврат даје повлашћен положај. Томе у прилог говори пример Националне школе за администрацију (*École nationale d'administration*),

20 Elena Brambilla, „Lycées et Université impériale“, *Rives méditerranéennes* 32–33, 2009, URL: <http://rives.revues.org/2949>, приступљено 31.11.2017; Christophe Charle, „Patterns“, у: Walter Rüegg (прир.), *A History of the University in Europe*, том III, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, стр. 34–35.

21 E. Brambilla, *исто.*

основане након Другог светског рата, која производи и репродукује политичку и управну елиту Француске. Високе школе тог типа касније су постале предмет критика, чији је главни приговор да оне фаворизују технократски и позитивистички менталитет.²² Упркос томе, постојање високих школа и данас остаје препознатљива особеност француског модела.

Треба нагласити да елитне високе школе изворно не представљају саставни део универзитетског система у Француској. Али, када је реч о тој земљи, не треба прецењивати разлику између универзитета и високих школа. Наиме, доминантно обележје француског модела била је контрола државе, а универзитет у томе није био изузетак. Једина корпорација старог режима коју је Наполеон обновио, и то под именом Империјалног универзитета, није имала пре свега високообразовну, а још мање истраживачку мисију.²³ Њен непосредни циљ била је централизација целокупног система образовања и очување државног монопола на додељивање академских титула. Регионалним универзитетским „академијама“ (које су, у ствари, административна тела универзитета) било је стављено у задатак вршење надзорне функције над средњим образовањем. На челу универзитета био је ректор – у Наполеоново време, он је носио наслов великог мајстора (*grand-maître*) – кога је лично император именовао и опозивао, а наставници су претворени у службенике администрације. Наполеонова обнова универзитета имала је за резултат његову бирократизацију.²⁴

Важно је бити свестан историјске чињенице да је Хумболтов концепт реформе произашао из свесног одбацивања француског модела професионалних специјалних школа.²⁵ Оснивање Универзитета у Берлину 1810. године понекад се тумачило као немачки одговор на пораз у бици код Јене.²⁶ Хумболтов покушај реформе универзитета могао би се упоредити са Хегеловим покушајем да историјски ток који је започео Француском револуцијом доврши, а самим тим и надмаши, у сфери „унутрашњости“ немачког духа – дакле, на пољу филозофије, културе и образовања. Супротност између француског и немачког система може се анализирати тачку по тачку. За француски модел била је одлучујућа оријентација на обуку за вршење одређене професије, а за немачки свестрано образовање човека. У Француској је постојао, и још увек постоји, континуитет између средњошколског и универзитетског образовања, док се Хумболт трудио да направи радикалну разлику између школе и универзитета, држећи се схватања да је универзитет слободна, а не дисциплинарна установа. За разлику од француског, немачком систему било је својствено истрајавање на хуманистичкој традицији и

22 F. A. Hayek, *The Counter-Revolution of Science: Studies in the Abuse of Reason*, The Free Press of Glencoe, London, 1955, стр. 105–116; Bruno Belhoste, *La formation d'une technocratie. L'École polytechnique et ses élèves de la Révolution au Second Empire*, Paris, Belin, 2003.

23 E. Brambilla, *ucmo*; C. Charle, *ucmo*, стр. 45.

24 Walter Rüegg, „Themes“, у: W. Rüegg (прир.), *op. cit.*, стр. 6–9.

25 C. Charle, *ucmo*, str. 47–48.

26 Wolf Lepenies, „Die Idee der deutschen Universität – ein Blick von außen“, у: Manfred Eigen et al., *Die Idee der Universität*, Springer, Berlin, 1988, стр. 43.

настојање да се ограничи престиж природних наука и технике. Надаље, слобода немачког универзитетског професора, бар према идеји, представља јасну супротност субординације универзитета државној власти коју је завео Наполеон. Коначно, и сам однос према историјском наслеђу био је различит у француском и у немачком случају. Може се рећи да је Хумболтовом реформом структура средњовековног универзитета, његова „корпоративна аутономија“, очувана и прилагођена новом духу слободе у учењу, подучавању и истраживању.²⁷

4.

Не можемо се упуштати у детаље из историје француског или немачког система образовања. Ипак, важно је нагласити да су током 19. и 20. века та два система много утицала један на други, што је допринело превазилажењу једностраности свакога од њих. Немачки утицај био је посебно интензиван након француско-пруског рата од 1870-1871. године.²⁸ Тада је немачки систем и код Француза изашао на добар глас. Између осталог, победа Пруске у рату објашњавана је предностима немачког образовног система. Немачки факултети уживали су велики углед у читавом свету током 19. века. У то време је у Француској извршена једна реформа универзитета по узору на немачки. Са своје стране, немачки универзитети запали су у кризу крајем века, при чему је један од главних изазова био проблем интегрисања техничких високих школа, које су постојале у Ахену, Берлину или Данцигу, у хијерархијски структурисани универзитетски систем. Алтхофова реформа у Пруској крајем 19. века довела је до оснивања политехничких школа сличних онима у Француској и до њиховог претварања у својеврсне техничке „универзитете“.²⁹

Изазов интеграције техничких дисциплина у систем високог образовања поставља се и данас у земљама бивше Југославије. Ипак, овдашња ситуација из основа се разликује од оне у Француској или Немачкој. У Немачкој филозофски факултет и даље чини основу универзитета. Ако већ није задржао положај који му је припадао у прошлости, он бар није принуђен да се бори за свој опстанак против техничких и пословних школа – напротив, ове морају да правдају своје место у систему високог образовања. Када је реч о француском моделу, у његовом окриљу развили су се корективи који су допустили да се ограничи превласт природних наука и технике. Ту је посебно важна једна образовна установа, Виша нормална школа (*École normale supérieure*), која је такође основана након револуције. Она је посвећена циљу образовања будућих средњошколских и универзитетских професора, а добила је место које приближно одговара елитном филозофском факултету, и то пре његовог раздвајања на природнонаучни и друштвено-хуманистички. Виша нормална школа има два студијска програма, природне науке и *lettres*, у које не спадају само књижевност и језици, него и

27 W. Rüegg, *исто*, стр. 14.

28 W. Lepenies, *исто*.

29 C. Charle, *исто*, стр. 57–58.

друштвене и хуманистичке науке, као и филозофија. Таква организација слична је структури филозофског факултета из Хумболтовог времена.

Код нас је стање сасвим другачије. Укључивање техничких и пословних високих школа у интегрисани универзитет није резултирало порастом аутономије тих институција, већ је произвело сасвим супротну тенденцију да се филозофски факултет, као и они који су се из њега временом издвојили, подвргну императиву техничке рационалности и економске исплативости. Тиме је угрожен универзитет у целини, па и шира друштвена заједница. У недостатку других институција које би могле да преузму функције филозофског факултета, универзитет и универзитетске студије су у пуној мери изложени погубном тренду технизирања и потчињавања арбитрарним налозима државне власти, која своју рестриктивну политику правда наводним принципима исплативости и одрживости на тржишту.

Све то не значи да филозофски факултет треба да буде заштићен као носилац монопола на неко краљевско знање које није подложно никаквом преиспитивању. Ипак, ако је исправан историјски суд да је оснивање хумболтовског филозофског факултета значило „институционализовање филозофске рефлексije као незаобилазног момента науке у друге дисциплине“,³⁰ мора се признати да су његов опстанак и несметани рад од значаја за универзитет, науку, као и за читаво друштво. То се може применити и на нашу ситуацију. Напротив, наставак процеса дисциплиновања филозофског факултета од стране савеза политичких, пословних и техничких елита, који је данас у току, или чак његово гашење, имаће за последицу даље ширење простора манипулације.³¹

ЛИТЕРАТУРА

- Кулић, Мишо, „Филозофија, идеја филозофског факултета и криза универзитета“ (у овој публикацији).

*

- Belhoste, Bruno, *La formation d'une technocratie. L'École polytechnique et ses élèves de la Révolution au Second Empire*, Paris, Belin, 2003.

- Charle, Christophe, „Patterns“, у: Walter Rüegg (прир.), *A History of the University in Europe*, том III, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, стр. 33–80.

- Fichte, Johann Gottlieb, „Deduzirter Plan einer zu Berlin zu errichtenden höheren Lehranstalt“, у: *Fichtes Werke* (прир. Immanuel Hermann Fichte), том VIII, Veit & Comp., Berlin, 1845/1846, стр. 97–204.

30 Hans A. Frambach, „What Remains of Humboldt at Times of the Bologna Reform?“, у: Jürgen Georg Backhaus, *The University According to Humboldt*, Springer, Cham, 2015, стр. 48.

31 Овај текст је резултат рада на пројекту 179039 Института друштвених наука у Београду, под насловом „Структурне друштвене и историјске промене српског друштва у контексту европских интеграција и глобализације“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

- Frambach, Hans A., „What Remains of Humboldt at Times of the Bologna Reform?“, у: Jürgen Georg Backhaus, *The University According to Humboldt*, Springer, Cham, 2015, стр. 39–51.
- Hayek, F. A., *The Counter-Revolution of Science: Studies in the Abuse of Reason*, The Free Press of Glencoe, London, 1955
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Wissenschaft der Logik*, том II, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986.
- Humboldt, Wilhelm von, „Über die innere und äußere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten in Berlin“, у: Wilhelm von Humboldt, *Ausgewählte philosophische Schriften*, Dürr, Leipzig, 1910, стр. 204–215.
- Jaspers, Karl, „Die Idee der Universität“, у: Karl Jaspers, Kurt Rossmann, *Die Idee der Universität*, Springer, Berlin/Heidelberg, 1961, стр. 41–165.
- Kant, Immanuel, „Der Streit der Fakultäten“, у: *Kant's Werke*, том VII, Reimer, Berlin, 1907, стр. 1–115.
- Lepenies, Wolf, „Die Idee der deutschen Universität – ein Blick von außen“, у: Manfred Eigen et al., *Die Idee der Universität*, Springer, Berlin, 1988, стр. 41–71.
- Immanuel Kant, „Erste Einleitung in die Kritik der Urteilskraft“, у: *Kant's Werke*, том XX, Reimer, Berlin, 1908, стр. 193–251.
- Mittelstraß, Jürgen, „Der Streit der Fakultäten und die Philosophie“, у: Volker Gerhardt (прир.), *Kant im Streit der Fakultäten*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2005, стр. 39–60.
- Pedersen, Olaf, *The first universities: Studium generale and the origins of university education in Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Rossmann, Kurt, „Von der Notwendigkeit, den Bedingungen und den Möglichkeiten der deutschen Universitätsreform“, у: Karl Jaspers, Kurt Rossmann, *Die Idee der Universität*, Springer, Berlin/Heidelberg, 1961, стр. 166–238.
- Rüegg, Walter, „Themes“, у: W. Rüegg (прир.), *A History of the University in Europe*, том III, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, стр. 3–31.
- Schleiermacher, Friedrich, „Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn“, у: Eduard Spranger, *Über das Wesen der Universität*, Felix Meiner, Leipzig, 1919, стр. 105–203.
- Timmermann, Jens, „Kant's ‚Streit‘ und die Universität von morgen“, у: Volker Gerhardt (прир.), *Kant im Streit der Fakultäten*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2005, стр. 61–83.

Интернет

- Brambilla, Elena, „Lycées et Université impériale“, *Rives méditerranéennes* 32–33, 2009, URL: <http://rives.revues.org/2949>, приступљено 31.11.2017.

Проф. др Александар Петровић¹
Универзитет у Приштини
Филозофски факултет у Косовској Митровици
Катедра за филозофију

О КРИЗИ САВРЕМЕНОГ УНИВЕРЗИТЕТА И ПОЛОЖАЈУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У ЊОЈ

Данашњи Универзитет недвосмислено се налази у кризи. То можемо да кажемо, јер се идеја образовања у свом првобитном, културно- историјском смислу, трансформисала у појмовним променама саобразно ситуационим модификацијама историје, тј. њеном омасовљавању путем техничке организације. Данас су у свим областима културе видљиве корените промене у појавним формама, тј. да се са темељним изменама мењају и здања која се на њима зидају, сачињавајући и промењени духовни амбијент. Ова другачија културна амбијенталност прилагођавања живота ситуативним датостима, условљавала је и тип образовања који у већој мери зависи од политичке праксе (и оспорености), проистекле из појачавања контроле продукционо-техничких односа у друштву. Тзв. „културне вредности“ ту трпе преформулације, па се из до недавно владајуће парадигме образовања, која је инсистирала на изучавању и неговању стваралачких црта човека, сходно карактеру сваког појединца, путем самосталног обликовања слободе мисаоног духа са избалансираним моментима умности и чулности, преформулисала у образовање које зна и уме да примени достигнута знања. Оспореност значи и губљење изворне снаге, која се огледа у пригушивању правих и осмишљених циљева образовања помераних на доње линије, док се на прве гурају ’нови’ смерови, где се оно потчињава текућим интересима практичног, а заправо административног уређивања земље са бирократским склоностима.

Државни захвати у просветне циљеве образовања данас просто „паралишу“ еманциповану умност, која израста из духа критичке интелигенције или силе дијалектичке егзистенције појма знања, преусмеравајући је ка потрошачком менталитету полуучене, недоучене или неуке субјективности, чија се мобилност повећава са послушнијим преоријентацијама, кроз условљавања руководним начелима егзистенцијалне аналитике. *Factum brutum* тих условљавања има за последицу полупросвећеност као непостигнуту учену усавршеност, а која погодује арогантној наметљивости схематике текућих политичких потреба, што у спрези са технологијом искоришћавања капиталних ресурса, појачава потрошачки

1 karuzasin@gmail.com

менталитет који надјачава еманциповану људскост. Егзистенцијални фактицитет без утаначених врлинских вредности људске праксе, с тиме испредњачује тек са вербализацијама честитости и правичности, које су подразумевале школовање врлина према друштвено- хунанистичкој пракси учења о свестраности и целовитости људских бића. Тежило се ка обликовању остварености целовите, умне личности, а у њеном претицању баца се у сенку самосвест појма саме силе егзистенције преко пројеката специјализације и рекламне успешности. Као да се свет налази у стању комешања.

Тешко да је у таквој духовној клими могуће претпоставити човекову универзалност и мисаону слободу, јер се надјачавајуће комешање заснива на ситуационим специјализацијама и пројектујућим експертским усмеравањима. Институционализовано знање у високом образовању се све теже препознаје као суштинско, јер је превалентна наметљивост оних знања које се траже по поруџбини, те са апетитом патентују и апликују. Проблем се налази у границама интереса који сачињавају конституције таквих форми знања, јер се збивају према профилишућим пројекцијама уских специјализаната, готово искључиво заинтересованих за исплативе фахидиотске елементарне. С тиме заједно иде и савремена фаворизација, тзв. 'друштва знања', која се и базира на убрзаном стицању знања преко електронских мрежа и готово неограниченог ширења информација, али која су далеко од универзалних и суштинских, за која је још увек некако надлежан Универзитет. Ово подстиче питање: ослања ли се знање заиста на расположиву традицију универзитетског, научног образовања или оно тек може да нам пристигне из будућности и ситуационих намена које време отвара, те да ли је спојива идеја образовања свестране и целовите умне личности са идејом образовања окретног, сналажљивог и успешног човека, ослоњеног на интересно пројектована 'примењена знања'? Одговор на овај упитни паралелизам није лак, јер задире у супстанцијални карактер претхођења слободи воље.

Кроз историју, снажно академски обликовано знање и оно више прагматично, обликовано према примењивим потребама које намеће животна пракса, коезистирало је према склоностима појединаца и кружока који су их упражњавали. Данас је ситуација услед омасовљења културе знатно измењена, па се пренела и на сферу одлучивања о развојној политици Универзитета, будући да је ту готово доминантна тзв. „техничка интелигенција“, са прагматичним технократским менталитетом. Уз дужно поштовање према достигнутим успесима у науци и техници, ипак је приметно да она изворно формирану идеју на којој је основан Универзитет, а то је да образује свестрано обликоване личности, са критички изграђеном рационалношћу, просто пренебрегава или спретно менаџерски преокреће смерницама стратешких интереса неблагонаклоних владајућих структура моћи, тако да постаје вишенаменски складишни простор дисперзивних знања.

То је очигледно у изобличавањима класичних епистемолошких метода или у њиховој деградацији на 'помоћне гране истраживања', са чиме се избија аргумент за студије друштвено-хуманистичких наука у њиховој самобитности, тј.

сам Филозофски факултет профилише као другоразредан и социјално неважан. Технократски фактор тако превлачи тзв. „тежиште смисла“ на себи својствене методолошке арматуре значења потребности и социјалне корисности, тако да апликативне методологије процене значаја бацају у сенку факултете који су формирали сам Универзитет, стварајући климу nelaгоде првенства и другоразредности. У студији са провокативним насловом – Последњи танго вредности (1977) Жан Бодријар је, имајући у виду раван савременог срозавања образовања, доспео до констатације да је и настава и студирање, као и издавање диплома на савременом Универзитету, постало симулакрум. У такав дискурс спада и парадокс који је такође постао 'нормалан', да запосленима у настави на Филозофском факултету не смета много што се о самој филозофији (њеној историји, гносеолошким појмовима, методу) мало зна или се чак и укида њено изучавање. Премда разлози за то нису они које ће остале фундаменталне науке о људском друштву, језику и душевности или васпитавању и образовању, оставити на миру, задовољавајући се скраћеним поступцима сазнавања, а неретко и сурогатима и симулакрумима, ипак се не може рећи да је нова и медијски лансирана хиперреалност егологије, као индивидуалистичке „драме алијенације“ у недостатку везе са „екстазом комуникације“, такво нешто што не подразумева и разменска робна постварења унутар самог дискурса. Сугестивност нових дигиталних организација дематеријализовала је опредмећења робних вредности, али је такође и прикрила њихово постварење у језику саопштавања, кроз разменске вредности уопштеног еквивалента информисања. То подразумевање учинило је да потиснута порука из обичне реалности допушта, да по виртуелној разменској вредности све ствари уз помоћ дигиталног дизајнерства, постану међусобно замењиве и надокнадиве. То схватање је могуће оправдавати само омађијаношћу псеудообјективностима, као што је углед и привлачна моћ нешто што је одавно подразумевано са улагањима у образовање и културу. Чувени византолог Пол Лемерле, у свом излагању у Српској Академији наука и уметности, приметио је како је почетком петог века након Христа зарађивање од стицианих знања већ било регулисано: „Несумњиво је да је оснивање цариградског универзитета од стране Теодосија II имало великих последица. Оно нам је добро познато по указу од 27. фебруара 425. Хтео бих да подсетим да други део тог указа, који се увек наводи, набраја предмете – граматика, реторика, филозофија, право – и утврђује број катедара. Први део међутим износи дух реформе и обуставља делатност слободних професора који су држали јавна предавања и били плаћани од ученика.

Он утврђује државни монопол високе наставе која ће се убудуће обављати на државном универзитету од стране државних професора, плаћаних од државе, којима је забрањено давање приватних часова под претњом губитка службе“ (Лемерл, 1962, стр. 15–16). Вероватно у складу са овим провереним квалитетима из Византије (и његово друго оснивање у Магнауру најкасније 831. г. захтевало је опробане предаваче и сараднике у настави – Лав Математичар, Фотије полихистор (касније патријарх), Арета Граматичар (касније владика), Константин Филозоф

(касније свети Кирило), филозоф Михаило Псел итд. Трећи Латерански концил је почетком одсамнаестог века декларисао да је „[...] знање дар Божији и не сме се продавати“, а управо је приватним факултетима својственија горгијевска умешност са продајом знања. У пласману стицаних знања дати су приметни доприноси и у новије време – да Универзитет све мање буде „координатор интереса факултета“

(Кант), а све више место конвертовања вредности преко финансијских трансакција ситуисаних квантитативним мерилима. Управни сектор Универзитета све више сачињавају менаџерски расположени људи, који својим везама са политичким актерима остварују приступ новцу, а не као они који су били посвећени развоју и унапређивању научних знања са чиме би стицали компетентност и углед на факултету и култури уопште. Раније су факултети гарантовали упознавање са очуваним корпусима достигнутих знања, јер су ради тога и оснивани, тако да је злокобна интенција њиховог претварања „центре“ заобукуполоубразованих кадрова, саприпремљеним симболичним статусом потврде о достигнутим знањима, у виду диплома за високостручне послове, наступила са софистикованијим лукративним виђењем пробитачнијих приступа.

Филозофски факултет прошао је сезоне страдања, јер су, пре свега, студије филозофије на академском нивоу уочљиво деградирале под утицајем декадентних постмодерних стратегија, а у нашем посткомунизму и скоро једностраном оријентацијом на англосаксонску филозофију (која је пратила транзиције из социјалистичког самоуправљања у неолибералистичке токове), сачињавајући трансформације под плаштом 'идеолошке неутралности' и 'језичких игара', конструисане према појмовима из којих је удаљавана критичка димензија самог мишљења. Овај 'трансформер' модел, који је и код нас отужно ухватио маха у академским круговима, подразумевао је смену традиционалне филозофије са језичким окретима у хоризонтални анализу основних појмова (нарочито оних усиолошких) или кроз ратоборне стратешке планове постмодернистичког разбијања било како замисливог јединства стварности. У том смислу је од великог значаја поборништво идеји да се обнове истраживања очуваних класичних знања у филозофији, што је понајпре могуће путем тематизације антрополошког хоризонта онтолошких претресања историјског мишљења, као услова датости самог историјског света живота, будући да без њега преостаје хировити луксуз теоретисања по маниристичким излишностима. Маниризам је био резервисан углавном за схоластички стил мишљења, мада нас није погађао, или се тек спорадично појављивао из украјинских предела, због отежаних културних услова живота у окупацији под Отоманском империјом. Једна од предности неолиберализације је и ослобађање историјских потенцијала хришћанске теолошке мисли, која се барем институционално избавила од марксистичке оптужбе да је 'опијум за народ', са чиме су тематизације и отварања појмовних односа суштине, природе и смисла егзистенције, ослобођени за достојанство разговора о надсуштствености Божијој, наравно, и са предношћу, да може да буде понуђена и утеха у културној анихилизацији епохе. Уколико такво

надахњивање откривањима и предавањима рецентног смисла етоса животне праксе изостане, исплативост и корист у вези социјалног статуса, а који се регулишу стицањем дипломе деградиране до другоразредности, саме те студије ће да учини непривлачним до мере индиферентности према његовом гашењу. Поред готово отписане филозофије, остале друштвено- хуманистичке науке могу да се теше како могу да буду заобиђене, тј. само да се надају да ће боље да прођу, али, додуше, ни такву наду не ваља гасити унапред.

За опстанак Унивезитета засигурно неће бити довољно само економско старање, јер ће да изостану дугорочно очекивани плодови, које је његова изворна идеја претпостављала својим институционализованим обликом. Међутим, то подразумева и међусобну условљеност фактора знања и моћи, за чије је усклађивање потребна пре свега добра воља. Ако се образовање у држави излаже застрашујућем притиску економских интереса, који подразумевају изазивање сензуалистичке скепсе (‘вероватно је да не знам ни оно што познајем, ни колико знам’), као и нарастању егзистенцијалних фобија, које оскудицама гурају у заборав историјско и културно наслеђе, заједно са сазнањима о припадности вредностима наше европске цивилизације, онда се и смисао стицања тог знања урушава. Трансформације идеје образовања, које подразумевају учења о хуманизму и надмоћи енглеских краљевских кућа, које су у борби за власт биле реално поприлично крвожедне, у пандану са шпанским конквискадорским походима, похлепним на ‘индијанско злато’ или пак о ‘храбрим освајачима’ Дивљег Запада, фрејмованих у стрипотекама и филмотекама пропагандних каубојских филмова, као и савременим, већ легендарним кибернетичким конструкторима интернета са енормним богатством, који муче муку постојања исто тако ‘енормног броја’ људи на планети земљи, па их ваља десетковати скидањем три до четири нуле; дакле, таква трансформисања академских знања растала би се са смислом универзитетске наставе. Путем релативизације основних знања и компромитовања дијалектике (критичког мишљења), убацивањем пожељне несигурности ширењем непоузданих података, профитира не више ни толико скривани савез интереса капитала и технолошких учинака, где се пласман инвеститорских подухвата реализује у глобалним токовима капитала заустављаним на локалном плану. Локализована глобалистичка виртуелна стварност доводи у питање конкретног човека с обзиром на могућност запослења, ставља га под мониторинг зависности од интересне провере способности са несигурном будућношћу, подстичући осећај привремености, а почесто и узалудности. Контрола ‘људских ресурса’ свођених на материјал рада или тржишну ‘сировину’, у неолиберализму је све успешнија у интересу капиталног савеза са учинцима технологије, па ту сам човек као феномен постаје готово неприметан. Његова улога у том процесу постаје више музејска, јер није у стању да са подједнаком способношћу ради дан и ноћ; уме да се смете и погреша захваљујући исцрпљености организма услед замора и болести итд., док роботизовани радник то обавља далеко успешније и тачније. Међутим, како ће та домишљата смишљена капитал-технолошка машина да реши проблеме

изазване поплавама, земљотресима, ерупцијама вулкана? Хуманитарне акције богатијих поседника капитала значајно губе на угледу када се на хоризонту покаже хроничан проблем увећаног постојања гладних и угрожених болестима у свету, миграцијама услед ратних разарања, учесталих појава цивилног насиља и тероризма итд. Кварење архитектуре универзитета почиње код нас са транзицијом у неолибералистичке политичке токове, обилно потпомогнуто страним инвестицијама (посебно се у томе истакао амерички бизнисмен Џорџ Сорос), па споведене реформе Универзитета нису значиле враћање на његову изворну форму, него на обрасце извезених англосаксонских инструментализујућих педагошких пројеката, који су у програмима ишли и до изградње 'казино капитализма' у хладном рату. Свакако да је до пада Берлинског зида много шта на Универзитету било заслепљено трасирањима успеха и сумњивим апологијама путева ка утопизму 'царства слободе', подразумевајући и идеолошке омађијаности и пратеће стеге, често спровођене и до баналности личних осветољубивости; али ако се сетимо Хераклитове сете због протеривања Хермодора као изузетног човека из Ефеза, јасно је да то није резервисано само за комунистичке режиме, него да томе историјски погодује клима неслободе и атмосфера корупционаштва. Такође, ни примењивост примењених знања са аспектима корисности не мора да буде једнозначна, будући да границе интереса нису подударне са границама истине (јер то може да се преокрене у супротност либералног тоталитаризма), не изазивајући само осећај живљења у ропској пећини и пратећу антипатију код младих нараштаја, него и погубно самопоништавање са трасирањем пута ка зјапећем амбису који се изручује у сезонама страдања наше епохе. Ако то није аргумент за васпитавање и образовање бољих људи, кроз истраживања и достизања рецентних знања очувавањем културног наслеђа, са поновним придавањем значаја Филозофском факултету, образовањем људи који неће хтети да убијају из хира или грешке, који неће разговарати о појму добра са тољагом од кости или убитачним информацијама у руци; онда треба навестити да у есхатолошкој перспективи глобалистичка машинерија може да опустоши планету земљу енормним искоришћавањем ресурса и да се виртуелно обогати до неслућених размера, али да то неће моћи да чини докле хоће, јер ако и направи колоније на Месецу и Марсу, сви ти ресурси су видно ограничени и по маси и темпорално. Усисне црне рупе као да су синоним за пустош коју би таква крајња замисао остављала иза себе. Утолико држимо да није неумесан апел поводом тога, да је мудрије допустити да се и даље људи побољшавају образовањем по обновљеној идеји Универзитета, којој је Филозофски факултет гаранција праваца развоја умне духовности, да би се темперовањем понижавајућих страсти, а и кроз једну уравнотежену филозофију екологије, омогућило да земља поново постане лепо место, зарад свих који се рађају под капом небеском.

Проф. др Јован Бабић¹
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Катедра за филозофију

НАУКА И СТВАРНОСТ

Наука је средство овладавања светом, али она је истовремено и људска институција. Са треће стране, иако је производ науке, знање, један од најважнијих ресурса с којима располажемо, оно није пуки ресурс који стоји на располагању, него се мора стећи увек изнова и то не само да би се њиме ефикасно располагало, него и да би се очувало. Стицање знања се постиже на један од два начина: образовањем, преношењем знања које су постигле претходне генерације, али и истраживањем и проширивањем постојећег опсега знања. Први начин стицања знања јесте образовање, док други чини науку. Наука не стоји просто на располагању, као средство спремно за употребу, њено стицање и чување је веома осетљив и напоран процес. Знање се не може просто ускладиштити и оставити да стоји док нам не затреба, оно мора стално да се обнавља и одржава. Ова вишеструка природа науке ствара одређену напетост у друштвеној артикулацији науке, као и ризике да се у „производњи“ знања застрани у неку од опасности које ту стално вребају.

Једна од тих опасности јесте производња апстрактног, „мртвог“ знања које се, иако изгледа као стварно знање, не односи ни на какву стварност и зато нема никакву могућу примену. Ова опасност је посебно велика за друштвене науке, али она је присутна у свакој врсти знања. Утисак да се понекад нарочито друштвене науке доживљавају као „празна прича ни о чему“, иако често фундаментално погрешан, ипак није увек сасвим без основе; то је тако пре свега зато што друштвене науке, бавећи се слободом, теже постижу релевантну предикабилност, али и зато што је критеријум релеванције и вредновања научних резултата у друштвеним наукама спор, тешко ухватљив, понекад и нејасан.

Друга опасност, можда више присутна код природних и, нарочито, техничких наука јесте производња „инстант“ знања, знања за једнократну употребу, знања о томе како да се брзо и ефикасно реши неки конкретни задатак. У природи знања је да производи неодољивост примене. Увек је било тешко одупрети се искушењу да се стечено знање не употреби и пре него што се сви аспекти те употребе истраже. Моћ знања је огромна, а ова особина његове неодољиве употребе чини ту моћ још већом. Али сада видимо све већи домен

1 jbabic@sezampro.rs

нарученог знања, знања које настаје не из интелектуалне радозналости да се схвати и објасни структура света и начин његовог функционисања, већ да се оно прода да би се одмах једнократно употребило, као готово решење за конкретни задатак. Технолошко знање није наука! (Оно је примена науке, оних научних резултата који су прошли научну верификацију).

По својој природи знање је, међутим, универзално, па и када је његова производња наручена за неку посебну сврху оно треба да буде употребљиво тако, универзално, што значи и за неодређен број других сврха, које се не могу све одредити унапред. Свако право знање се на релевантан начин односи на неки сегмент стварности и може да се провери и примени. Али оно такође, да би било научно, а не само пуко искуствено знање, треба да поседује општост и да се његова примена не ограничава и не своди на неки строго унапред одређен домен. Знање треба да траје и да може да се обнавља. Знање се акумулише и расте, прогрес у знању се и састоји управо у томе што свако ново знање значи трајно овладавање једним делом структуре света и начина на који се оно у том делу света може употребити, за добро или за зло, како они који посегну за његовом употребом одлуче. Право знање је оно које може да претендује, након што се заврши процес научног истраживања, да уђе у фондус општег знања и да постане предмет неког одређеног, макар и техничког, образовања, тако што ће, након што је било резултат научног, истраживачког, постати предмет образовног процеса.

Ипак, главна разлика између природних и друштвених наука је у томе што прве истражују узроке појава у свету, оних појава које могу да се објасне узрочно, а друге истражују, али такође и испитују, разлоге за оно што као слободни делатници чинимо. Природне науке објашњавају како се нешто дешава, како узроци дају своје последице. У практичном смислу природне науке се баве средствима за могуће циљеве, оне треба да нам дају знање како (know-how) да се оствари неки циљ који себи поставимо (како да савладамо реку тако што ћемо преко ње направити мост или испод ње тунел). Друштвене науке иду мало даље, оне испитују разлоге да се нешто учини – не више како да се нешто уради, него зашто да се то уради. То је заправо тежи и захтевнији задатак, и овде објашњење увек укључује елемент оправдавања. Док нас природне науке оспособљавају да овладамо природом, друштвене науке треба да нас оспособе да овладамо собом, својом слободом, која је моћ да се у свету произведу последице којих не би било да нисмо одлучили да их произведемо.

Друштвене науке се баве циљевима. Одлучили смо да нешто остваримо, иако смо могли одлучити и другачије. Питање са којим се овде суочавамо јесте да ли је требало тако поступити или је требало поступити другачије, шта је корисно и исправно да се учини, а шта, иако се може, не треба да се чини, било да је на скривен начин или дугорочно штетно, било да је просто неисправно. Друштвене науке треба да нас учине бољим људима, људима способним да направе бољи свет. У том смислу друштвене науке су за квалитетан живот чак важније и теже за савладати, од природних наука. Оне треба да нам нешто кажу не само о томе шта можемо да урадимо у свету, него и зашто је то пожељно и добро, док нешто

друго, наизглед не много различито, није ни добро ни (дугорочно) пожељно. У контексту могуће примене њихових резултата друштвене науке треба да, у структури знања, буду надградња природних наука и да нам кажу шта је у оквиру оног што је природно и друштвено могуће стварно добро и морално оправдано.

Присуство ове оправдавачке димензије циљева чини друштвене науке посебно осетљивим на једну велику опасност, а то је опасност да се научно истраживање побрка и помеша с проповедањем. Тзв. критичко знање често полази од скупа унапред зацртаних циљева који се више не испитују него узимају као догматска претпоставка, по правилу претпоставка о неприкосновености владајућег система вредности, што науку претвара у апологетику и технологију како да се текуће вредности промовишу и поспеше. Тиме се друштвена наука своди на ниво испитивања средстава за унапред постављене циљеве који се сами не испитују. Ова проповедничка страна тзв. „ангазоване“ науке радикално упрошћава друштвене науке и чини их управо супротним од онога што је њихова природа – да су тешке и захтевне. Одједном оне су лаке и без великих захтева, осим, наравно, потребе да се њихов апологетски учинак учини доступним што већем броју људи. Тако оно што је у природној науци врлина (могућност брзе и лаке примене) овде постаје порок: одустајање од непристрасног истраживања логике друштвене стварности и посао наметања свима важеће вредносне, или чак идеолошке, парадигме о томе шта је „исправно“, а шта „неисправно“.

Ова проповедничка, индоктринативна, страна друштвених наука, поред поменутих спорости и тешке артикулације критеријума вредности научних резултата у друштвеним наукама понекад производи, нарочито у круговима природних научника, утисак опскурности и неважности друштвених наука. То се јасно види у појави различитих редукционизама који воде у натурализацију вредносне сфере и њено свођење на „природу“ – појави да се питања вредности које круцијално зависе од претпоставке о постојању слободе, сведу на објашњења на основу природних узрока, хемијских, психолошких, еволуционих да би се показало како су вредности узрочно објашњиве. То, када се прихвати, производи утисак да се у друштвеним наукама много и детаљно прича (или пише), али да је та прича у великој мери празна или да иде у погрешном, ненаучном, правцу. Мора се признати да овај утисак није увек без основе: он има своје оправдање кад год се у оно што треба да је знање значајније уплете маштање или проповедништво, или обоје. Када се овом дода да, нарочито у земљама које још носе бреме наслеђа социјализма, постоји велики број друштвених научника чији се посао састоји у бескрајном рециклирању текућих, а често превазиђених научних или наизглед научних теорема, онда није несхватљиво да друштвене науке губе и оно мало друштвеног статуса који су имале.

Из другог угла: У ономе што људи чине знање представља нужну и важну претпоставку.

Знање је моћ без које не би могли ништа да постигнемо. Та моћ се користи за разне циљеве које људи, као појединци, као колективи и као цивилизације, себи постављају. Циљеви који се постављају су различити, али какви год да су знање

је ту да помогне да се они остваре. У укупној количини знања којом располажемо најквалитетнији део је онај који који нам прибавља наука. Савремена наука је произвела технологију, систем примењеног знања, који омогућава да се уради много више него што се икада могло. Узмимо један пример.

Недавно, у овој текућој деценији, десило се у Америци да је један богати брачни пар глувонемих пожелео да и њихово дете буде такође глувонемо. Они су били задовољни својим животом, успешни у ономе што предузимају, и шта би било природније од тога да пожелеле да њихово дете буде слично њима и да са њима дели њихову културу, која се разликује од културе оних који нису глувонемии, тзв. „нормалних“ људи. Искреност и интензитет њихове жеље је, чини се, поред приуштивости оно једино што још треба да се рачуна. Захваљујући напретку науке која је то омогућила обратили су се једној клиници и аранжирани да њихово дете буде заиста њихово у пуном смислу те речи, да и оно, као и они, буде глувонемо. Клиника је могла да им то приушти јер је располагала напредном технологијом заснованом на постигнутим научним резултатима, који омогућавају да се уради нешто што раније није било могуће. Када су поносно објавили свету свој успех били су запрепашћени реакцијом осуде која је уследила. Они су нешто желели, наука им је то омогућила (и тако проширила домен њихове слободе), али се у осудама које су уследиле узимало да је то што су они урадили, иако могуће, ипак нешто што није требало урадити. У тим осудама се подразумевало да постоји разлика између неке обичне разлике, са једне стране, и дефекта или недостатка, са друге стране, ма колико дефектност иначе није разлог за било какву људску дискриминацију.

Намеће се овде још једно питање. Ако се нешто овако може десити у земљи највеће достигнуте законске регулације нових пракси које нам је омогућио развој технологије, шта се може очекивати на периферији света, у земљама у којима такве регулације нема и где је за оно што је постало могуће развојем природних наука отворен најшири простор за сваку могућу злоупотребу.

Али како знамо да могућност да се нешто уради не повлачи аутоматски да је и добро да се то уради, поготово ако се то, по претпоставци, интензивно, жели? Чему служи могућност ако не треба да се реализује? Природна наука, која је била у основи технологије која је омогућила да се жељени поступак изврши пружила је знање како се то ради, али је у осудама био присутан сасвим различит вид питања – не како су, него зашто су то они урадили. И наука је ту стала. Чинило се да није посао науке да одговара на питања која почињу речју: „Зашто?“ Чији је то онда посао? И да ли то значи да је приступ знања тој врсти питања запречен? Да ли има подручја знања која се баве „зашто питањима“? Најлакше је науку дефинисати тако да се подразумева да таквих подручја нема и да су сва та питања ван-научна и ненаучна. И заиста, може се стећи утисак да је реакција осуде да неко уради нешто што јако жели примитивна, назадна и ненаучна. То, наравно, може бити и често јесте случај. Али да ли су сва таква питања таква – примитивна и ненаучна? И ту се суочавамо са позицијом једне друге врсте знања и једне друге врсте наука, које имају претензију да су у стању и да су овлашћене

да уђу у то, за природне науке недоступно, подручје. То је област друштвених и хуманистичких наука.

Природне науке се баве објашњењем појава у свету тако што истражују узроке тих појава. Када се то доведе у везу са људском делатношћу, онда можемо уочити да се природне науке баве начином на који узроци могу функционисати као средства да се постигну циљеви који се поставе. Природне науке очигледно могу да објасне како се нешто може веома ефикасно урадити, како се могу изнаћи и употребити добра средства за неки циљ: једнако како направити добар лек и добар отров. Откривајући структуру света природне науке пружају знање које представља заиста велику моћ да се уради оно што се хоће. Али природне науке се не баве циљевима. Циљеви су у потпуности у домену слободе. У том домену имамо посла са две веома различите појаве. Једна је жеља да се нешто постигне и она начелно не зависи од тога да се зна која су средства потребна да се та жеља оствари и како се та средства употребљавају. Друга је воља да се нешто што се жели заиста и оствари. Ово друго у потпуности зависи од тога да се зна и која су средства и како се она користе. Али да се нешто жели и, још више, да се хоће не налази се нигде у опису знања о томе шта се и како може постићи. Циљеви морају прво да се пожелe, а затим да се донесе одлука да се они и остваре, тако што ће се пронаћи и употребити средства која су потребна (нужна) да се тај циљ оствари. Друштвене науке се баве циљевима – који се циљеви стварно постављају и којециљеве треба или нетребапостављати. Средствимаседруштвененаукебаве само посредно, начелно на исти начин на који се баве циљевима – не њиховом строго инструменталном вредношћу која се састоји у идентификовању узрочне моћи потенцијалних средстава да као узроци произведу неке последице које за нас фигуришу као циљеви. Тиме се баве природне науке. Када се баве средствима друштвене науке се баве њиховом посебичном, интринсичном, вредношћу и питањем како се та њихова посебна вредност односи према посебној вредности оствареног циља (питањем да ли је оправдано употребити неко „добро“, тј. ефикасно, средство).

Главнидеоногачимесебаведруштвененаукеодноснона вредности, на анализу и оправдавање вредности. У њима се ради о оправдавању оног што се чини или треба чинити, а не о објашњењу како се то може извести. У њима се више бавимо разлозима, него узроцима. Док нас природне науке оспособљавају да овладамо природом и њеном бескрајном разноликошћу, друштвене науке треба да нас учине бољим људима, способним да направе бољи свет, кроз анализу разлога који ће оправдати вредности циљева који се постављају и које треба поставити.

И ту се назире један од два главна разлога за лош друштвени имиџ друштвених наука. Оправдавање врло лако прелази у апологетику текуће дистрибуције моћи, владајуће идеологије или просто тренутне политичке надмоћи. Заиста, кроз историју друштвена наука је много више функционисала као апологетика, него као критичко мишљење. Пошто су људске идеологије до сада углавном увек пропадале, по правилу након што су људима претходно

нанеле пуно зла, то није чудно да друштвене науке, перципиране као послушне слушкиње владајућих мишљења, бије лош глас.

Други разлог за лошу представу која прати друштвене науке јесте реална дискрепанција у њиховом развоју у односу на природне науке. Друштвене науке имају дугу историју, много дужу од природних. Али су се природне науке у последњих неколико векова развијале толиком брзином да су, може се слободно рећи, у значајној мери престижне друштвене науке, производећи толике количине знања које, кад се прерачунају у реалну моћ, отварају просторе за постављање и лако и ефикасно постизање све заводљивијих и неодољивијих циљева. Пример са почетка то јасно илуструје. Привлачни циљеви ће постати неодољиви оног тренутка када постану приуштиви, а постаће такви када постану приступачни, тј. довољно безбедни и довољно јефттини.

Та дискрепанца је постала толика да се, са зебњом, може рећи да ако се размак или провалија између природних и друштвених наука не смањи и попуни квалитетном анализом разложне снаге за оне моделе света који могу да издрже филозофско-политичку анализу и морално оправдање, човечанство ће се наћи пред новим варварским добом у коме ће се разлика између стварно могућег и морално допуствог увелико или потпуно изгубити.

Доц. др Саша Лакета
Универзитет у Бањој Луци
Филозофски факултет
Катедра за филозофију¹

САВЈЕТОВАЊА ФИЛОЗОФСКИХ ФАКУЛТЕТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ, ЦРНЕ ГОРЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА ТЕМУ: ИДЕЈА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И

САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ

Осврт

Доктринарна, концептуална и термилошка саморазумљивост и исхитреност савремене науке и сцијентистичког духа времена уопште, најјасније видљиви у контексту догматског занемаривања питања везаних за проблеме „објективне“ природе, смисла и мјерне извјесности предмета научних испитивања и/или понајвише присутни у контексту одбацивања филозофских питања важећих за апоретику етичких, сазнајних и онтолошких услова могућности просте датости чињеничног, искуствено-предметног, позитивног, подручја пропитивања савремене науке, као и потпуна предатост математичко-логичком идеалу системске конзистентности и кохерентности њеног методског апарата – потпомогнути су неупитном ефикасношћу научних резултата. „Сазнање је имплицитно дефинисано научним достигнућима.“ Егзактност науке се потврђује њеном ефикасношћу, чиме је методологија иступила као сасвим довољна и разумљива, „природна“, замјена етичкој, теоријскосазнајној и филозофској проблематици уопште. Филозофска питања о границама, могућностима и смислу сазнања и њеног предмета, постала су излишна усљед „јасности“, „разговјетности“ и „извјесности“ научне дјелотворности.

Кризу науке и критику свеprisутног сцијентизма, не би, дакле, требало разумјети као кризу ефикасности научних резултата, нити као кризу у застоју методолошког и инструменталног апарата, намјера и циљева савремене науке. Успјеси и доприноси науке не доводе се у питање. Заправо, могли бисмо без много оклијевања казати да криза савремене науке, управо, произилази из њене, казаћемо, претјеране успјешности. – Да незамисливи подвизи позитивистичких наука, изграђених на нововјековној механицистичкој парадигми, управо, отуђују

1 sasa.laketa@ff.unibl.org

науку од сталних пропитивања сопствених основа и ограничења. – Од свих оних питања „[...] која су била саставни дио час ужег, час ширег појма метафизике...“.

Битна, негативна, консеквенца овакве, позитивистичке, фиксације савремене науке, огледа се и у њеном, готово потпуном, отклону од најважнијих егзистенцијалних питања (савременог) човјека. Таква наука нам ништа не може казати о нама људима, субјектима ове слободе. Још више, таква, пука, чињенична, наука, примјеном свога специфичног методолошког апарата у контексту хуманистичких апорија, људе претвара у пуке чињенице; индивидуе преобличава у, мање или више мјерљиве, примјерке (Адорно). – У напросто дате предмете могућег, математичко-логичког, сабирања и одузимања – експлоатисања.

Један од основних закључака донесених на савјетовању филозофских факултета Републике Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине, сажет је у ставу да је положај друштвених и хуманистичких наука, које се у највећој мјери изучавају на филозофским факултетима, у корпусу техничких, природно-научних и специјалистичких области дискриминисан јер се не уважава другачија природа научног искуства и, истим, другачија друштвена улога хуманистичких и друштвених наука. Уколико, другим ријечима, математичко-логички идеал олако претпостављене општенужности и извјесности, униформности, методолошкога паратаипредметапропитивања природних наука и може доказати своју потребу и сврху унутар питања и проблема просте биолошке одрживости врсте, његова неупитна, догматска или неизмјењена употреба у контексту хуманистике не значи ништа друго него потпуно изједначавање специфичне разлике хуманитета и објекта/ предмета изучавања природних наука – не значи ништа друго него битно, поништавање, хуманитета.

У времену у којему економија постаје онтологија, а испитивање будућносних токова профита, нова метафизика, или у времену у којему етика постаје наука мањег или вишег, сабирања и одузимања, а не наука о ономе што је изричито/категоричко; актуализовање проблема хуманистичког образовања, друштвених и хуманистичких наука, заиста треба разумјети као пројекат од немјерљивог значаја. Сви посебни облици дистопије, у својој најприземнијој форми, нису ништа друго него владавина логичког идентитета – мјесто у којему униформност, јединица и број, постају концептуалне парадигме. Мјесто у којему се све изједначава; у којему је све – једно.

Али, темат који никако не би требало запоставити, а од којег, управо, зависи то што је оригинално, различито и специфично, непоновљиво, то што је битна ознака хуманистичких наука – њихов критички карактер – јесте, управо, темат повијесне улоге филозофије приликом настанка савременог сцијентистичког и/или позитивистичког духа времена. Савремена наука и дух времена нису ништа друго него један од дијелова и модуса свеопште филозофске универзалности. Постоји ли, другим ријечима, нужна каузална повезаност научних и филозофских позитивистичких преостатака? Да ли је сцијентистички редукционизам савремене науке нераскидиво посљедично-узрочно везан са прикривеним позитивистичким основама присутним у самој структури традиционалне

метафизике? Или, није ли сцијентистички редукционизам савремене науке ништа друго, него коначно отјелотворење прикривених позитивистичких тенденција традиционалне метафизике, које су се изродиле и наметнуле као доминантан, некритичко-догматски, поглед на свијет? Је ли улога филозофије била улога нијемог посматрача или активног саучесника у формирању редукционистичко-сцијентистичког карактера савремене науке? Дакле, да ли је нововјековно „понаучење“ филозофије, настало некритичким прихватањем математичко-логичког методског апарата, битно, филозофска кривица?

„Мишљење се“ – тврди Адорно – „не мора задовољити својом властитом законитошћу; оно може мислити против самог себе, а да не престане бити мишљење“. То је Адорнова „дефиниција“ дијалектике, али то је и, чини се, специфична разлика хуманитета и збиљско мјесто критичког, посебног, карактера хуманистичких наука. – Темат који никако не би требало запоставити приликом изузетно битног промишљања и актуализовања проблема превласти природних наука и проблема односа природних и друштвених и хуманистичких наука.

ДУХ ДЕЗОРИЈЕНТАЦИЈЕ И МАРГИНАЛИЗОВАЊЕ ФИЛОЗОФИЈЕ

Поштовани Председавајући, професоре Кулићу, уважене колеге,

Желим да Вас најпре поздравим у име Српског филозофског друштва које кроз три недеље почиње са обележавањем 120 година свога постојања², тим пре можемо рећи да је тематика данашњег Савјетовања израз и потреба не само филозофских факултета, већ исто тако и свих оних којима је филозофија професија. Отварање питања положаја филозофије и друштвено-хуманистичких наука у нашим срединама има вишеструки значај. Најпре, ради се о положају саме филозофије, филозофије као такве и њеног хабитуса. Затим, реч је и о томе колико маргинализовање филозофије и друштвено-хуманистичких наука наноси штету самом друштву, широј заједници, поготову ако се има у виду то да без филозофске културе нема ни саме културе дијалога, критике и слободе друштва. На крају, реч је и о томе што су стотине и стотине посленика, којима је то професија, у ситуацији да размишљају о смислу бављења једном тако важном делатношћу, управо оном на којој се темељила досадашња цивилизација, при чему не заборављамо да су сва савремена просперитетна друштва у свој престижни развој и успех уградили оне парадигме које су све већ положене из духа и слова филозофије и друштвено-хуманистичких наука.

Већ дуже време, није новост то да је положај филозофије и друштвено-хуманистичких наука код нас из дана у дан све тежи, а мноштво проблема који се јављају у друштву тичу се управо питања која покреће ово Савјетовање. То су проблеми манипулације, обезвређивања, афирмација сумњивих и краткорочних вредности, недостатак утемељене критике, али и губитак или потирање истине, у крајњем случају.

1. Наша традиција је, у временско-историјском смислу, недовољна за глобално разумевање нашег положаја, између осталог, можда и због тога што је и учинак просветитељства био скромнији, те је могуће да је и из тих разлога неопходно да се филозофска култура као део културе негује у целини и очува у оквиру државних институција какви су филозофски факултети, пре свега. То би требало да буде први корак и повратак свести о значају друштвених и

1 slobakan@gmail.com

2 Српско филозофско друштво је основано 1898. године и најстарије је у овом делу Европе

хуманистичких наука, које су, као израз духовне и друштвене кризе недопустиво маргинализоване. Ово је последица недовољне филозофско-културне традиције у односу на напреднија друштва, тако да се извесни видови едукације могу пронаћи само на филозофским факултетима и у контактима са филозофски образованим, а не заменом кадровима или едукаторима других профила.

На пример, проблем предрасуда, штетних и корисних, проблем ауторитета са вредношћу и без вредности, проблем традиције, корисне и штетне, најбоље се то све стиче на програмима филозофских факултета, а не на другим факултетима (један од тих ефикасних програма постоји и у студијима херменеутике).

Поред тога, проблем развоја критичког мишљења најбоље се представља на филозофским факултетима, јер се у оквиру њихових студија изучавају грешке у суђењу и закључивању. Наравно, када је реч и о другим едукацијама, које се тичу потребе разјашњавања свакодневних проблема и питања, оне су доступне само на факултетима за филозофију.

2. Погубно је за свако друштво редуковање изворних, темељних вредности на инструменталне, какво се иначе пропонира и захтевом да се све науке и филозофија сведу на тржишни, корпоративни концепт. Ово је проблем који доводи до тога да се не разуме смисао оног што се чини, то је увод у манипулативно мишљење, а крајњи резултат је дехуманизација и ментално оробљавање, после којег следе и други рафинирани облици дехуманизације.

Појава духа дезоријентације у науци и култури видљива је и у критеријумима према којима је парадигма квалитета замењена парадигмом квантитета, што је директна последица тржишно-корпоративног типа на који се, на жалост, своди вредност хуманистичко-друштвених наука, филозофије пре свега. То се уочава као тренд не само код нас, али код нас то проузрокује, сразмерно величини друштва, много већу штету, него код других. Смена ових парадигми јесте последица управо тржишно-корпоративног концепта, према којем је образац: продуковати што више, па је „штанцовање“ главно обележје просперитета друштва, а не истинска вредност. Ово се уочава не само у материјалној, него и у духовној продукцији, на пример у сфери естетике, такође, где је кич заменио праве вредности.

3. Колико је преовладао манир недопустиве маргинализације филозофије и друштвено-хуманистичких наука очитује се и у скорашњем обраћању актуелног председника САНУ-а, академика Владимира Костића, иначе лекара по професији, у коме је приметио да се Одељење друштвених наука те академије налази пред гашењем, што је и повод за аларм. Пример запостављања, посебно филозофије, види се и у пракси неких медицинских факултета, тако да тамо етику предају лекари, као да је етика нека медицинска, а не филозофска дисциплина. Други пример представља покушај да се логика истисне из гимназија и свих других средњих школа, а да тај предмет предају математичари, а не филозофи, као да је једина логика математичка логика. Заборавља се да математика иако јесте логична, али математика није исто што и филозофска логика.

4. Доминација природно-математичког концепта показује се и на плану вредновања научних резултата где се примењује потпуно метод карактеристичан

за природне науке, што је рефлекс сцијентизације на штету општих вредности стваралаштва у духовно-друштвеној сфери. (Пример је то да објављена књига има мању вредност у односу на чланке). Квантификација, као једини метод у валоризацији резултата филозофије и хуманистичких наука, даје погрешну представу о вредности овог стваралаштва и лишава их неких суштинских вредности које оне имају. То је последица и чињенице неразумевања специфичности феномена у духовним (и филозофским) наукама од оног који је особина у природним наукама. Неразумевање је утолико што се мисли да је писање студија и књига лични манир појединаца, а не израз стварне потребе оних који се баве филозофијом и хуманистичким наукама и да то тако мора да буде, па се објављена књига несразмерно мање валоризује од чланака из математичко-природних наука. Зато предлажемо да се валуација стваралаштва у филозофији и духовним наукама потпуно разграничи и одвоји од валуације у природно-математичким наукама, односно, да се уважи различитост природе садржаја једних у односу на друге, при чему је из традиције познато да се проблеми у природним наукама објашњавају, а у хуманистичким разумевају. Наравно, то је само један вид разликовања првих у односу на друге науке, али довољан да би се успоставили различити критеријуми вредновања њихових резултата.

Очекујемо да ће на основу свих овде поднетих саопштења, запажања и дијагнозе стања у погледу схватања положаја филозофије и друштвено-хуманистичких наука у систему високог образовања, надлежни државни органи, пре свих, уважити разлоге који су на овом саветовању изнесени.

С тим у вези, треба да замолимо Председавајућег и Председништво овог регионалног саветовања да сачине одговарајуће закључке и упуте их надлежним министарствима наших држава.

ЗАКЉУЧЦИ САВЈЕТОВАЊА ФИЛОЗОФСКИХ ФАКУЛТЕТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ, ЦРНЕ ГОРЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА ТЕМУ:

ИДЕЈА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА И САВРЕМЕНИ УНИВЕРЗИТЕТ

Постојећи закони о високом образовању, као и организација јавних или државних универзитета у Републици Србији, Црној Гори и Босни и Херцеговини, противно декларативном друштвеном, научном и политичком одређењу унесамодаспречавају развој, већ пријете и да већма брзо потпуно онемогуће и само постојање друштвених и хуманистичких наука. Положај друштвених и хуманистичких наука које се у највећој мјери изучавају на филозофским факултетима у корпусу техничких знања, те природно-научних и других високо образовних, углавном специјалистичких области је дискриминисан, јер се не уважава другачија природа научног искуства и друштвена улога тих наука.

Разлоге таквог стања видимо у следећим чињеницама:

1. Оријентација ка тржишним принципима која је успостављена Болоњском декларацијом о високом образовању и продор бирократске и технократске праксе на универзитетима су довели до стагнације, ако не већи до озбиљне кризе универзитета.

2. Постојећа структура и начин рада на универзитетима потпуно су подређени удруженој техничко-специјалистичкој и тржишној концепцији, што је довело до бирократизације рада, технократског начина управљања високим образовањем. Такав начин рада показао се као непримјерен темељним принципима слободе и критичког мишљења на којима би требало да почива суштинско биће универзитета и филозофских факултета односно друштвених и хуманистичких наука у целини.

3. Универзитети су структурисани према тржишном моделу пословања, те је због тога њихова унутрашња организација и обликована по принципима корпорација, што је противно духу и традицији европског и наших универзитета.

4. Корпоративна логика не разликује принципе науке и образовања од логике тржишног пословања, те се стога, непримјерено принципима хуманистичког универзитета ректори и декани позиционирају не више као они којима би наука и образовање требало да буду основни задатак, већ напротив, као менаџери корпорација који своју успјешност треба да потврђују на тржишту.

5. Универзитети у цјелини, а интегрисани универзитети још драстичније, нису одговорили захтјеву за што већом ефикасношћу и хармоничним развојем различитих групација наука и специјалистичких знања у цјелини високог образовања, те својим тржишно-корпоративним, а суштински својим централистичким, бирократско-технократским организационим рјешењима постали су пријетња аутономији универзитета, те развоју критичког и слободног мишљења које би требало посебно да његују и изражавају филозофски факултети.

6. Профитни императив је постао критеријум успјешности високог образовања, као и – са становишта улоге универзитета – из њега изведен непримјерен захтјев, по којем више није довољно да се универзитети баве само науком и образовањем, већ се сада од њих тражи да се баве и продајом знања на тржишту рада.

7. Тржишна оријентација универзитета довела је до непримјерене и недостојанствене борбе универзитета за придобијање студената која се показала погубном по квалитет науке и наставе, јер је радикално снизила критеријуме и довела до банализације и обезвређивања циљева високог образовања.

8. Критичка, слободна и на тим основама очекивана креативна улога филозофских факултета и универзитета у цјелини је свакодневно подређена формализацији, квантификацији, техничкој стандардизацији и унификацији које су противне улози и научном духу филозофских факултета и друштвено-хуманистичких наука. То једним дијелом објашњава доминацију техничког и уопште специјалистичког наставног кадра у одлучивању у високом образовању.

9. У појму високог образовања изједначени су не само универзитети и високешколе, већ су и науке поистовјеђене са доминантно техничким знањима и вјештинама, што је довело до неразумијевања различите природе научног, посебно друштвено-хуманистичког и с друге стране техничко-специјалистичког знања.

10. Примјеном тржишних критеријума филозофски факултети, односно друштвене и хуманистичке науке су доведене пред укидање, јер тржишна оријентација универзитета не разумије и не прихвата да је то сасвим другачије подручје научног искуства од улоге које имају природне науке, а поготово технички и други специјалистички студији за којима углавном једино и постоји тржишна потреба.

11. Улога филозофских факултета или уопште друштвених и хуманистичких наука не почива на апликативном знању и униформности, на чему постојећа универзитетска пракса неосновано инсистира, већ управо супротно – на критичком и слободном мишљењу.

12. Филозофски факултети, односно друштвене и хуманистичке науке су једине науке у корпусу свих области наука чији је задатак да мисле, откривају и унапређују слободу друштва и критичко мишљење спрема сваке догме, што није довољно, или није чак уопште присутно у пракси високог образовања.

13. Тржишна, корпоративна, техничко-специјалистичка концепција високог образовања, које инсистира на томе да је знање само оно знање које доноси профит, ствара претпоставке за укидање друштвених и хуманистичких наука, односно филозофских факултета управо због тога што се ту ради о наукама које никада у својој историји нису ни могле да буду тржишно успјешне, јер је њихова научна природа и друштвена улога сасвим другачија.

Учесници савјетовања филозофских факултета из Републике Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине на тему: Идеја филозофског факултета и савремени универзитет одржаног на Палама 13. децембра 2017. године на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, констатујући да постојећа концепција високог образовања не доприноси слободном и стваралачком развоју друштва, већ управо супротно, одлучили су да с овим Закључцима упознају сенате универзитета, ресорна министарства те најширу академску и друштвену заједницу у циљу хитног покретања озбиљне расправе о стању високог образовања и његовој суштинској реформи.

С текстом изнесених Закључака савјетовања Идеја филозофског факултета и савремени универзитет потпуно су сагласни учесници:

- Проф. др Мишо Кулић (Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву),
- Проф. др Владимир Милисављевић (Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву),
- Проф. др Саво Лаушевић (Филозофски факултет Универзитета Црна Гора),
- Проф. др Борис Брајовић (Филозофски факултет Универзитета Црна Гора),
- Проф. др Уго Влаисављевић (Филозофски факултет Универзитета у Сарајеву),
- Проф. др Јован Бабић (Филозофски факултет Универзитета у Београду),
- Проф. др Наталија Јовановић (Филозофски факултет Универзитета у Нишу),
- Проф. др Александар Петровић (Филозофски факултет Универзитета у Приштини),
- Доц. др Саша Лакета (Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци),
- Доц. др Драга Мاستиловић (Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву), Др Слободан Кањевац (Српско филозофско друштво).

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

378.4(082)
37.013.73(082)

САВЈЕТОВАЊЕ једног броја филозофских факултета Републике Србије, Црне Горе и
Босне и Херцеговине (2017 ; Пале)

Идеја филозофског факултета и савремени универзитет / Савјетовање једног броја
филозофских факултета Републике Србије, Црне Горе и Босне и Херцеговине одржаног
на Филозофском факултету на Палама 13. децембра 2017. године ; [редакција Arnaud
François ...[и др.] ; главни уредник Мишо Кулић ; одговорни уредник Марија Летић]. -
Пале : Филозофски факултет, 2018 (Бања Лука : Comesgrafika). - 74 стр. ; 25 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз
поједине радове.

ISBN 978-99938-47-92-2

COBISS.RS-ID 7395864